

THE AIRE CENTRE
Advice on Individual Rights in Europe

Dokle smo stigli i šta dalje?

Rodna ravnopravnost u pravosuđu Bosne i Hercegovine

PREGLED STANJA

**Dokle smo stigli
i šta dalje?**

**Rodna ravnopravnost u
pravosuđu Bosne i Hercegovine**

PREGLED STANJA

decembar 2020.

Naslov:	Dokle smo stigli i šta dalje? Rodna ravnopravnost u pravosuđu Bosne i Hercegovine
Projekat:	Jačanje pravosudnih kapaciteta u implementaciji Evropske konvencije za ljudska prava i njenih standarda u Bosni i Hercegovini
Izdavači:	The AIRE Centar
Za izdavača:	Biljana Braithwaite – direktorica Programa za Zapadni Balkan AIRE centra
Urednica:	Dalida Tanović
Autorica:	Kosana Beker
Prevod:	Senada Kreso
Prelom i priprema za štampu:	Kliker Dizajn

British Embassy
Sarajevo

Izradu publikacije podržala je Vlada Ujedinjenog Kraljevstva. Stajališta iznesena u publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	7
UVOD	9
RODNA RAVNOPRAVNOST U BOSNI I HERCEGOVINI – KRATAK PREGLED	11
Pravni okvir rodne ravnopravnosti u BiH	11
Izveštavanje ugovornim tijelima i dobijene preporuke	14
RODNA RAVNOPRAVNOST U BH PRAVOSUĐU	17
Polna struktura u pravosuđu BiH	19
Ustavni sud BiH	20
Sud Bosne i Hercegovine	20
Vrhovni sud Federacije BiH.....	21
Vrhovni sud RS-a	22
Apelacioni sud Brčko distrikta	22
Edukacije i druge aktivnosti za nosioce pravosudne funkcije	23
Nalazi iz intervjuja	25
Zaključci i preporuke.....	28
RODNI STEREOTIPI I PREDRASUDE.....	31
Nalazi iz intervjuja	32
Zaključci i preporuke.....	34
DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA U VEZI SA RODNOM RAVNOPRAVNOŠĆU I PRAVOSUĐEM BiH I POTREBA ZA DALJIM ISTRAŽIVANJIMA	36
Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje	36
Seksualno nasilje povezano sa oružanim sukobima.....	38
Diskriminacija i mobing	39
Nalazi iz intervjuja	40
Zaključci i preporuke.....	41

PRISTUP PRAVDI/PRAVOSUĐU43

Uticaj pandemije COVIDA-19 na pristup pravdi i na položaj žena	43
Nalazi iz intervjua	45
Zaključci i preporuke.....	47

ZAKLJUČCI I PREDLOZI ZA DALJA ISTRAŽIVANJA I AKTIVNOSTI49

Preporuke za rodnu analizu sudske prakse	50
Preporuke za projektne aktivnosti i intervencije	50

ANEKS 1 – Nadležnosti sudova54

Ustavni sud BiH	54
Sud Bosne i Hercegovine.....	55
Vrhovni sud Federacije BiH	57
Vrhovni sud RS-a	57
Apelacioni sud Brčko distrikta.....	58

SAŽETAK

Cilj ovog izvještaja, koji je dio šireg projekta AIRE centara, jeste razvoj kapaciteta viših sudova u Bosni i Hercegovini da djelotvornije integrišu rodnu ravnopravnost u sudske postupke i praksu, kao i da ojača ulogu žena u najvišim sudovima, naročito na nivou odlučivanja. Da bi se ovaj projektni cilj ostvario, najprije je urađen pregled stanja rodne ravnopravnosti u bh. pravosuđu, tako što su prikupljena postojeća istraživanja i izvještaji, analizirani nalazi i preporuke i utvrđene oblasti u kojima je potrebno dodatno raditi, a nakon toga su urađeni validacioni intervjui sa sudijama/sutkinjama i drugim relevantnim akterima (Visoko sudsko i tužilačko vijeće, nevladine organizacije, međunarodne organizacije) kako bi se osigurala sinergija i izbjeglo preklapanje aktivnosti.

Pregled stanja je pokazao da su u posljednjih 10 godina u BiH uloženi značajni naponi na razvijanju domaćeg pravnog, institucionalnog i političkog okvira za primjenu principa ravnopravnosti polova koji su uglavnom usklađeni s međunarodnim standardima. Međutim, primjena zakona i dalje predstavlja izazov, pa je neophodno preduzeti mjere u tom pravcu. Treba ukazati da je Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH krajem oktobra 2020. godine usvojilo Strategiju za unapređenje rodne ravnopravnosti u bh. pravosuđu, što je primjer dobre prakse u regionu.

Odnos muškaraca i žena pokazuje da u bh. pravosuđu ima više žena, kako na sudijskim funkcijama, tako i među nesudskim osobljem, gdje je disproporcija veoma naglašena. Žena ima i na rukovodećim položajima, ali ne u odnosu koji odgovara njihovoj zastupljenosti. Zbog toga je neophodno preduzimati mjere da se postigne paritet, odnosno, što ravnomjernija zastupljenost žena i muškaraca, kako među sudskim, tako i među nesudskim osobljem, kao i voditi računa o ravnomjernoj zastupljenosti žena i muškaraca na rukovodećim položajima u pravosuđu. U BiH je provedeno dosta istraživanja, uključujući i istraživanja sudske prakse, najviše u oblastima rodni stereotipa i predrasuda, nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, seksualnog nasilja povezanog sa oružanim sukobima, a nešto manje istraživanja provedeno je u oblasti diskriminacije i mobinga. Redovno se organizuju obuke za nosioce pravosudne funkcije, ali je neophodna njihova dalja senzibilizacija u vezi s pitanjima rodne ravnopravnosti i rodni predrasuda i stereotipa, koji su i dalje prisutni i rašireni u bh. društvu, što se posljedično odražava i na pravosuđe. Pregled stanja pokazuje da se određene grupe osoba, posebno žene iz višestruko marginalizovanih grupa, često suočavaju s preprekama u pogledu pristupa pravdi zbog siromaštva, nepovoljnog društvenog položaja, neznanja i slično. Također, epidemija koronavirusa donijela je probleme i izazove u pogledu pristupa pravdi,

koji je bio otežan, posebno za žene izložene nasilju, a imala je i negativan efekat na žene zaposlene u pravosuđu, koje su bile dvostruko opterećene poslovnim i privatnim obavezama.

Na kraju pregleda stanja dati su zaključci i preporuke za poboljšanje položaja žena i ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti u bh. pravosuđu, od kojih će pojedine preporuke, kroz različite aktivnosti i u dogovoru i/ili partnerstvu sa drugim relevantnim akterima, sprovesti AIRE centar u narednom periodu.

UVOD

Izveštaj je nastao u okviru projekta „Jačanje pravosudnih kapaciteta u implementaciji Evropske konvencije za ljudska prava i njenih standarda u Bosni i Hercegovini (BiH)“ koje sprovodi AIRE centar, a koji finansira Britanska ambasada u Sarajevu. Imajući u vidu da je rodna neravnopravnost problem koji je prisutan u svim pravnim sistemima na svijetu, BiH i širi region nisu nikakav izuzetak. Cilj ovog projekta je razvoj kapaciteta viših sudova u BiH da djelotvornije integrišu rodnu ravnopravnost u sudske postupke i praksu, kao i da ojača ulogu žena u najvišim sudovima, naročito na nivou odlučivanja.

Fokus rada AIRE centra u BiH je nekoliko sudova i to: [Ustavni sud BiH](#); [Sud BiH](#); [Vrhovni sud FBiH](#); [Vrhovni sud RS-a](#) i [Apelacioni sud Brčko distrikta](#), pri čemu su Ustavni sud BiH i Sud BiH prioriteta.

Naše početne pripreme se oslanjaju na postojeće analize i istraživanja u vezi s rodnom ravnopravnošću u pravosuđu. Ovaj izvještaj je odraz napora da se sakupe i konsoliduju postojeća istraživanja i izvještaji, kako bismo osigurali da se naš projekat i planirane aktivnosti nadovezuju na rad drugih organizacija, a ne da se sa njima preklapaju. Pored toga, desk istraživanje je omogućilo dalje korištenje rezultata i preporuka prethodnih istraživanja, odnosno, planiranje daljih i dubljih istraživanja pojedinih tema. Desk istraživanjem su identifikovane oblasti koje nedostaju, one oblasti u kojima do sada nisu rađena istraživanja, a koja bi bilo korisno uraditi, imajući u vidu nadležnosti sudova koji su u fokusu, kao i postojeći izazovi u vezi sa ostvarivanjem rodne ravnopravnosti u tim oblastima. Pored toga, desk istraživanjem se istraživalo šta je do sada urađeno po pitanju edukacija sudija/sutkinja u vezi s rodnom ravnopravnošću, kao i u vezi položaja žena i muškaraca u sudovima, sudskog i nesudskog osoblja u kontekstu rodne ravnopravnosti i zabrane diskriminacije žena.

Nakon utvrđivanja oblasti u kojima je neophodno dalje raditi, preporučene su dalje aktivnosti i intervencije koje bi mogle da se sprovede u okviru projekta AIRE centra. Te preporuke su prošle proces validacije, tako što je urađeno 17 dubinskih intervjua sa sudijama i nesudskim osobljem zaposlenim u sudovima na svim nivoima. Validacioni dubinski intervjui su vođeni u periodu od 24. jula do 4. septembra 2020. godine. Za intervjue su korištene različite online platforme i programi (Zoom, Viber, Skype), a intervjui su trajali u prosjeku sat vremena. U istraživanju je učestvovalo ukupno 17 osoba, od kojih je 14 žena i tri muškarca. Učestvovala su sutkinje i sudije iz sudova svih nivoa, kao i predstavnici/ce VSTV, CEST FBiH, jedne inostrane fondacije i dvije ženske nevladine organizacije.

Dubinski validacioni intervjui su se sastojali od nekoliko tema, koje su obuhvaćene vodičem za dubinske polustrukturirane intervjue:

- » rodna ravnopravnost u BiH pravosuđu;
- » rodni stereotipi i predrasude;
- » dosadašnja istraživanja u vezi s rodnom ravnopravnošću i pravosuđem;
- » pristup pravdi/pravosuđu;
- » prijedlozi za dalja istraživanja i aktivnosti.

Nakon analize validacionih dubinskih intervjua, preporuke za dalje intervencije i aktivnosti su finalizirane. Svim učesnicima/cama istraživanja poslan je finalni nacrt dokumenta kako bi mogli da daju svoje finalne komentare. Povratne informacije na sadržinu i kvalitet dokumenta bile su veoma pozitivne.

Na kraju, tokom decembra 2020. godine, održan je online sastanak sa predstavnicima/cama VSTV-a i švedskim ekspertima kako bi se međusobno informisali o planovima za mjere i aktivnosti u vezi s rodnom ravnopravnošću u pravosuđu i kako bi se radilo sinergično s ciljem što većeg doprinosa poboljšanju rodne ravnopravnosti u bh. pravosuđu.

RODNA RAVNOPRAVNOST U BOSNI I HERCEGOVINI – KRATAK PREGLED

U posljednjih deset godina u BiH su uloženi značajni naponi na razvijanju domaćeg pravnog, institucionalnog i političkog okvira za primjenu principa ravnopravnosti polova koji su uglavnom usklađeni s međunarodnim standardima.

Pravni okvir rodne ravnopravnosti u BiH

Bosna i Hercegovina je potpisnica svih devet univerzalnih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima.^[1] Pored toga, potpisnica je i većine konvencija Savjeta Evrope.^[2] U tom smislu, kompletan međunarodnopravni okvir zabrane diskriminacije i rodne ravnopravnosti primjenjuje se i u BiH.

Ustavom BiH^[3] (član II.1) propisano je da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Veoma je važno što je propisano (član II.2) da se prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, kao i da imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Uživane prava i sloboda, propisanih Ustavom ili međunarodnim sporazumima navedenim u Ustavu, osigurano je svim licima u BiH bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status (član II.4). Nadalje, propisano je (član III.3.b) da su opšta načela međunarodnog prava sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta. U aneksu I Ustava su nabrojani dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH, uključujući i CEDAW konvenciju.^[4]

[1] Više informacija dostupno na sajtu OHCHR-a: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN

[2] Više informacija dostupno na sajtu Savjeta Evrope: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/country/BOS?p_auth=ZqQ6urrO

[3] Ustav Bosne i Hercegovine, aneks IV Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik BiH“, br. 25/2009 – amandman I, dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/ustav-bosne-i-hercegovine.html>

[4] U pitanju su sljedeći sporazumi o ljudskim pravima: 1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju

Iako su mnogi međunarodni ugovori relevantni za rodnu ravnopravnost i prava žena, dva najvažnija međunarodna dokumenta svakako su Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (tzv. CEDAW konvencija), koja je svojevrsni katalog ženskih prava na univerzalnom nivou i Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Istanbulska konvencija). Oba ova dokumenta su ratifikovana u BiH.

Prvi Zakon o ravnopravnosti polova u BiH usvojen je u maju 2003. godine, izmijenjen je i dopunjen 2009. godine, a 2010. godine usvojen je Zakon o ravnopravnosti polova u BiH – prečišćeni tekst, koji je i sada na snazi.^[5] Ovim zakonom se uređuje, promoviše i štiti ravnopravnost polova, garantuju jednake mogućnosti svim građanima u javnom i privatnom životu, a njime je zabranjena direktna i indirektna diskriminacija na osnovu pola u svim sferama društva. Zakonom o zabrani diskriminacije^[6] iz 2010. godine upotpunjen je pravni okvir ravnopravnosti polova, tako što su unaprijeđeni mehanizmi zaštite od diskriminacije u skladu s direktivama EU, dok je izmjenama zakona iz 2016. godine poboljšana definicija diskriminacije, proširena lista osnova diskriminacije (starosno doba, invaliditet i seksualna orijentacija) i ojačana je pozicija žrtve diskriminacije u kontekstu efektivnog korištenja mehanizama zaštite, naročito sudskog postupka za zaštitu od diskriminacije.^[7]

Pored poboljšanog zakonodavnog okvira, veoma je pozitivno i to što od 2006. godine postoji Gender akcioni plan BiH. Prvi akcioni plan BiH odnosio se na period

zločina genocida (1948.); 2. Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949.) i Dopunski protokoli I-II (1977.); 3. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951.) i Protokol (1966.); 4. Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957); 5. Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961.); 6. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.); 7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Opcioni protokoli (1966. i 1989.); 8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.); 9. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979.); 10. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1984.); 11. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987.); 12. Konvencija o pravima djeteta (1989.); 13. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990.); 14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992.) i 15. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994.)

[5] „Službeni glasnik BiH“, br. 32/10

[6] „Službeni glasnik BiH“, br. 59/06 i 66/16

[7] Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (2013.-2016.), Sarajevo, juli 2017, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2017/12/170823_VI-periodicni-CEDAW-Izvjestaj-za-BiH_Nacr.pdf

2006.-2011., nakon toga je usvojen Gender akcioni plan BiH za period 2013.-2017. koji je bio oslonjen na prethodni akcioni plan, kao i na državnu i entitetske strategije razvoja, Strategiju za ravnopravnost muškaraca i žena Evropske unije i druge relevantne strateške dokumente Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija.^[8] Trenutno je na snazi Gender akcioni plan BiH za period 2018.-2022. koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti polova u svim oblastima društvenog života, u javnoj i privatnoj sferi. U ovom strateškom dokumentu utvrđene su prioritetne i transverzalne (*cross-cutting*) oblasti, kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje rodne ravnopravnosti i jačanje saradnje i partnerstva, što je doprinijelo jasnijem određivanju obaveza institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost i obaveza i odgovornosti resornih ministarstva u svakom prioritetnom području.^[9] Gender akcioni plan BiH za period 2018.-2022.^[10] sadrži tri strateška cilja u okviru kojih su definisane prioritetne oblasti djelovanja, odnosno, programi i mjere potrebni za ostvarivanje ciljeva: **strateški cilj 1:** Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti po prioritetnim oblastima. Prioritetne oblasti: sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu pola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu ljudima; javni život i donošenje odluka; rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima; obrazovanje, nauka, kultura i sport; zdravlje, prevencija i zaštita; socijalna zaštita i rod i sigurnost; **strateški cilj 2:** Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti polova. Prioritetne oblasti: koordinacija provođenja i nadzor nad provođenjem GAP-a BiH; praćenje i unapređenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost polova; jačanje i saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova; podizanje svijesti o ravnopravnosti polova u svim segmentima društva; podrška institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima u procesu uključivanja principa ravnopravnosti polova i praćenje i ocjena napretka u postizanju ravnopravnosti polova; **strateški cilj 3:** Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva. Prioritetne oblasti: saradnja na regionalnom i međunarodnom nivou i saradnja s organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima i akademskom zajednicom. Strateški ciljevi i prioritetne oblasti djelovanja utvrđene ovim akcionim planom dobar su pokazatelj pravaca u kojima je potrebno djelovati u svim segmentima BiH društva, uključujući i pravosuđe.

[8] Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost polova, *Gender akcioni plan BiH*, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/gender-akcioni-plan-bih/>

[9] Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za ravnopravnost polova, *GAP resursi*, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/gap-resursi/>

[10] Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf

Veoma je važno što je Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH krajem oktobra 2020. godine usvojilo **Strategiju za unapređenje rodne ravnopravnosti u BiH pravosuđu**,^[11] što svakako jeste primjer dobre prakse u regionu i odraz riješenosti pravosuđa BiH da se na jedan veoma ozbiljan način posveti dostizanju rodne ravnopravnosti. Planirano je da se ova strategija implementira primjenom *gender mainstreaminga*, odnosno pristupa u donošenju politika, zakona i programa koji uzima u obzir različite interese i potrebe žena i muškaraca. Na osnovu ove strategije, sve pravosudne institucije će izraditi svoje akcione planove, a VSTV će koordinirati proces usvajanja akcionih planova pravosudnih institucija i pružati podršku kako bi se obezbijedio jednak pristup pravdi i jednakost svih građana i građanki pred zakonom.

Na kraju, s aspekta zaštite žena od nasilja, važno je da je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine nakon ratifikacije Istanbulske konvencije usvojila Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017),^[12] čije je važenje isteklo, ali je usvojen novi Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za period 2018.-2020.^[13] nakon čega započinje novi ciklus planiranja, odnosno krajem 2020. godine pristupiće se pripremi novog strateškog dokumenta.^[14] Bilo bi dobro da u ove konsultacije i pripremu novog strateškog dokumenta budu uključeni predstavnici pravosuđa i/ili VSTV, kako bi se osiguralo da bude uključena perspektiva onih koji primjenjuju zakone u praksi, kao i kako bi se planirale mjere i aktivnosti za otklanjanje izazova koji postoje u pravosuđu u vezi sa zaštitom žena od nasilja.

Izveštavanje ugovornim tijelima i dobijene preporuke

Bosna i Hercegovina redovno izvršava svoje obaveze izveštavanja o primjeni međunarodnih konvencija. Tokom 2019. godine podnijet je **izveštaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za akciju u okviru procesa Peking 25+**, u kojem su navedena najvažnija dostignuća za period 2014.-2019. kao i izazovi

[11] Usvojena Strategija za unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH, VSTV, 29.10.2020. godine, dostupno na: <https://vstv.pravosudje.ba/>

[12] „Službene novine Federacije BiH“, broj 22/13, dostupno na: <https://www.gcfbih.gov.ba/strategija-za-prevenciju-i-borbu-protiv-nasilja-u-porodici/>

[13] „Službene novine Federacije BiH“, broj 102/18, dostupno na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/04/SNFBiH_102_18_AP_nasilje_u_porodici_2018-2020.pdf

[14] U skladu sa članom 37. stav 1. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH, broj 32/17) postojeći strateški dokumenti ostaju na snazi za postojeći ciklus planiranja do kraja 2020. godine kada će se u skladu sa novim ciklusom planiranja, te u skladu sa članom 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH, broj 20/13) pripremati novi strateški dokument u oblasti nasilja u porodici.

i prepreke sa kojima se suočava bh. društvo u kontekstu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.^[15] Kao najvažnije dostignuće navedena je uspješna primjena politika i strateških dokumenata,^[16] kao i unaprijeđen pravni i strateški okvir kroz integraciju rodne perspektive.^[17] S druge strane, kao glavni izazovi, navedene su ekonomske rodne nejednakosti, koje su i dalje veoma izražene (zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, planiranje porodice, kućni rad i briga o porodici) uprkos mjerama koje je država usvojila, kao i institucionalni odgovor na nasilje prema ženama, posebno u pogledu osiguravanja mehanizama za vertikalno i horizontalno povezivanje svih nadležnih institucija, kako bi se obezbijedio multisektorski odgovor na nasilje prema ženama, u skladu s Istanbulsom konvencijom.

Podniet je **prvi izvještaj GREVIO grupi o primjeni Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici**,^[18] a preporuke GREVIO grupe za BiH očekuju se u junu 2021. godine.^[19] Krajem 2019. godine podniet je **izvještaj za treći ciklus Univerzalnog periodičnog pregleda o stanju ljudskih prava**,^[20] u kome su navedeni, između ostalog, glavni pomaci koji su učinjeni u BiH na polju rodne ravnopravnosti, prava žena i zaštite od nasilja. S aspekta situacije u pravosuđu, ukazano je da se smanjuje broj neriješenih predmeta za krivično djelo nasilje u porodici, kao i da su programima entitetskih CEST planirane obuke za nosioce pravosudnih funkcija o nasilju u porodici, kao i da je dostignuta ravnomjerna zastupljenost muškaraca i žena u pravosuđu BiH, odnosno, zaključno sa 31.12.2018. godine žene čine 60% od ukupnog broja svih sudija i tužilaca u pravosuđu, kao i 48% od ukupnog broja svih rukovodilaca pravosudnih institucija.^[21]

[15] Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, april 2019, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/05/Izvjestaj-o-napretku-Peking25_Bosna-i-Hercegovina.pdf

[16] Gender akcioni plan BiH 2013.-2017., Akcioni plan za implementaciju Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1325 u BiH 2014-2017

[17] Usvojena Okvirna strategija za provedbu Istanbulske konvencije u BiH za period 2015.-2018., usvojen treći GAP BiH za periode 2018.-2022., usvojen treći AP za implementaciju UNSCR 1325 za period 2018.-2022.

[18] Izvještaj dostupan na sajtu Saveta Evrope: <https://rm.coe.int/grevioinf-2020-12/pdf/a16809eed4a>

[19] Planirani raspored GREVIO izvještaja dostupan na: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/timetable>

[20] Izvještaj Bosne i Hercegovine za Treći ciklus Univerzalnog periodičnog pregleda o stanju ljudskih prava koji je sačinjen u skladu sa stavom 5. aneksa Rezolucije 16/21 Komiteta za ljudska prava UN-a, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 09.10.2019., dostupno na: http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/UPR/3%20BHS%20Izvjestaj%20BiH%20za%20Treci%20ciklus%20Univerzalnog%20periodicnog%20pregledao%20stanju%20ljudskih%20prava%20doc.pdf

[21] Ibid, str. 5-6

U aprilu 2018. godine, s malim zakašnjenjem, dostavljen je Šesti periodični **izvještaj o primjeni CEDAW konvencije u Bosni i Hercegovini**,^[22] a krajem 2019. godine dobijene su preporuke u kojima je, nakon pohvale u vezi s pomacima u ostvarivanju prava žena i rodne ravnopravnosti, izražena zabrinutost zbog rodnih neravnopravnosti koje su prisutne u svim segmentima bh. društva.^[23] **Nekoliko preporuka CEDAW komiteta odnosi se i na pravosuđe:**

- » Pojačati napore u distribuciji zaključnih zapažanja svim zainteresovanim stranama, uključujući i pravosuđe na svim nivoima;^[24]
- » Povećati kapacitete sudija i tužilaca u vezi s pravima žena i rodnom ravnopravnošću, između ostalog i na način da se primjena CEDAW konvencije učini obaveznim djelom stručne obuke nosilaca pravosudne funkcije;^[25]
- » Procijeniti uticaj jačanja kapaciteta na pravosuđe, policiju i druge službenike za provođenje zakona, kao i relevantne pružaoce usluga na strogu primjenu zakona kojima su zabranjeni svi oblici rodno zasnovanog nasilja prema ženama i propisane rodno osjetljive metode istrage i ispitivanja, kao i osigurati da se svi oblici rodno zasnovanog nasilja prema ženama uredno istraže i procesuiraju, da počinioci budu adekvatno kažnjeni i da žrtve imaju pristup odgovarajućoj pravnoj zaštiti, uključujući odštetu.^[26]

Ove preporuke CEDAW komiteta, kao i druge preporuke međunarodnih ugovornih tijela koje se odnose na pravosuđe treba detaljnije razraditi i osigurati da se provode u svim segmentima društva, uključujući i pravosuđe.

[22] Izvještaj je dostupan na sajtu OHCHR-a: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fBIH%2f6&Lang=en

[23] CEDAW komitet, *Zaključne napomene o Šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*, CEDAW/C/BIH/CO/6, 8.11.2019, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/11/BOS_CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf

[24] Ibid, para. 10 a) i 18

[25] Ibid, para. 14 c)

[26] Ibid, para. 26 c) i d)

RODNA RAVNOPRAVNOST U BH PRAVOSUĐU

Ovaj izvještaj se prvenstveno odnosi na rodnu ravnopravnost u bh. pravosuđu. Međutim, kako je pravosuđe važan i neodvojivi dio društva, ukratko su prikazani ključni problemi i izazovi u vezi s ostvarivanjem rodne ravnopravnosti u BiH, kao dio sagledavanja šireg društvenog konteksta.

Kratak pregled situacije u vezi s rodnom ravnopravnošću u bh. društvu

Tradicionalne norme i dalje igraju važnu ulogu u političkom i ekonomskom životu BiH, što utiče na smanjenje izgleda žena za smisleno učešće i zastupanje njihovih interesa.^[27] Prisutni su rodno specifični obrasci vaspitavanja, koji podrazumijevaju različite prakse vaspitavanja i socijalizacije dječaka i djevojčica što doprinosi opstajanju patrijarhalnih vrijednosti (npr. za muškarce su primjerenije uloge u javnoj sferi i na tržištu rada, a za žene u privatnoj sferi rada u domaćinstvu).^[28] Među ekonomskim rodним pitanjima ističe se slabo učešće žena na tržištu rada i generalno lošiji položaj prilikom zapošljavanja i na radu, koji uključuje diskriminaciju i mobing, pri čemu je položaj određenih grupa žena još lošiji (Romkinje, žene sa invaliditetom).^[29] I dalje je veoma nisko učešće žena na mjestima odlučivanja u javnom i političkom životu,^[30] žene nisu dovoljno uključene u političke reforme na visokom nivou, a posebne (afirmativne mjere) doprinijele su početnom porastu političkog učešća žena.^[31] Nivoi zaštite od rodno zasnovanog i seksualnog nasilja nisu geografski sinhronizovani, a zakoni se neujednačeno

[27] Gender analysis report for Bosnia and Herzegovina, Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH), USAID Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, November 2016

[28] Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, april 2019

[29] Gender analysis report for Bosnia and Herzegovina, Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH)

[30] Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, april 2019

[31] Gender analysis report for Bosnia and Herzegovina, Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH)

primjenjuju, posebno u pogledu odmjeravanja kazne i dosuđivanja naknade štete. Proces uvođenja rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života u BiH zahtijeva, prije svega, djelovanje u smislu promjene svijesti i povećanja znanja o uzrocima i posljedicama diskriminacije na osnovu pola/roda. U pitanju je veoma dugotrajan proces koji zavisi od brojnih društvenih okolnosti i uticaja na globalnom, regionalnom i lokalnom nivou, te zahtijeva korjenito restrukturisanje i reformu institucionalnih politika. Međutim, rodna ravnopravnost još uvijek nije prioritet razvojnih i drugih strategija i još uvijek se shvata kao pitanje kojim se prvenstveno bave žene.^[32]

Posljednjih godina preduzete su mnoge aktivnosti u vezi s rodnom ravnopравnošću i pravosuđem u Bosni i Hercegovini. S jedne strane, aktivnosti su se odnosile na zaposlene u pravosuđu, prvenstveno nosioce pravosudnih funkcija, koje su uključivale istraživanje o rodnoj ravnopravnosti u pravosuđu, što predstavlja svojevrsnu bazu (polaznu tačku) za definisanje potreba i kreiranje aktivnosti. Paralelno s tim procesom organizovane su i brojne obuke za sudije i tužioce o temama koje se tiču rodne ravnopravnosti koje uključuju i prepoznavanje rodnih stereotipa i predrasuda. S druge strane, urađena su istraživanja sudske prakse u nekoliko oblasti koje su veoma važne za rodnu ravnopravnost. Treba ukazati i da je VSTV usvojilo *Smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH*,^[33] koje se primjenjuju u svim pravosudnim institucijama od 2015. godine.^[34] Na kraju, od izuzetne je važnosti usvajanje **Strategije za unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH (2020)**, kojom su definisane mjere i aktivnosti za unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu, a na osnovu koje će svaka pravosudna institucija u BiH izraditi sopstveni akcioni plan.

U nastavku su ukratko predstavljene aktivnosti i rezultati dosadašnjih preduzetih mjera za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH, kao i polna struktura u pravosuđu BiH, u skladu s dostupnim podacima.

[32] UNICEF, *Rodna ravnopravnost*, dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/rodna-ravnopravnost>

[33] *Smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH*, Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH, Sarajevo, 2015, dostupno na: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=31014

[34] Smjernicama je određen pojam uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog uznemiravanja, subjekti na koje se smjernice primjenjuju, interna procedura za preventivno djelovanje, obuka i podizanje svijesti o prevenciji seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja, te monitoring i revizija smjernica.

Polna struktura u pravosuđu BiH

U Bosni i Hercegovini, zastupljenost žena i muškaraca je ravnopravnija u pravosuđu nego u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti.^[35] S obzirom na domete ovog izvještaja, biće predstavljena polna struktura u pravosuđu, kao i nadležnosti i polna struktura u sudovima koji su u fokusu ovog istraživanja. Prema podacima iz 2018. godine, **zastupljenost žena u tužilaštvima u BiH bila je 51%, dok je zastupljenost žena u sudovima iznosila oko 64%.**^[36]

	2017.		2018.		2019.	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Sud BiH	25	27	24	26	25	27
Vrhovni sud FBiH	32	12	33	12	32	14
Vrhovni sud RS-a	15	8	16	7	16	7
Viši privredni sud	3	4	3	4	3	3
Kantonalni sudovi	101	38	100	34	106	36
Okružni sudovi	71	39	72	39	70	37
Općinski sudovi	268	150	270	152	265	148
Osnovni sudovi	121	77	119	76	121	75
Osnovni sud Brčko distrikta	7	11	7	11	7	11
Apelacioni sud Brčko distrikta	4	4	4	4	4	4

Tabela: Sudska vlast prema vrsti institucije i polu u 2017. i 2018. godini^[37]
Visoko sudsko i tužilačko vijeće, Godišnji izvještaj za 2019^[38]

[35] Gender analysis report for Bosnia and Herzegovina, Monitoring and Evaluation Support Activity (MEASURE-BiH), USAID Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, November 2016

[36] Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini, Tematski bilten br. 3, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2020, dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/02/Mu%5a1karci-i-%c5%beene-u-BIH_2020.pdf

[37] Ibid.

[38] Visoko sudsko i tužilačko vijeće, Godišnji izvještaj za 2019. godinu: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=63649

U nastavku su ukratko prikazane nadležnosti sudova koji su u fokusu ovog istraživanja, kao i podaci o polnoj strukturi u sudovima koji su dobijeni od VSTV tokom jula 2020. godine i od Ustavnog suda tokom septembra 2020. godine. Detaljnije nadležnosti sudova predstavljene su u aneksu 1 istraživanja.

Ustavni sud BiH

Nadležnost Ustavnog suda^[39] definisana je samim Ustavom BiH^[40] i postoji pet vidova nadležnosti, a osnova ove podjele zasniva se na činjenici u kojoj mjeri Ustavni sud, pored klasičnog zadatka koji se odnosi na zaštitu ustavnosti, ostvaruje neposredniju vezu sa sudskom i zakonodavnom vlašću u pojedinim vrstama sporova. Te nadležnosti su: sporovi sukoba nadležnosti i apstraktna kontrola ustavnosti, apelaciona jurisdikcija, prosljeđivanje pitanja od drugih sudova i deblokada Parlamentarne skupštine.

Što se tiče zastupljenosti žena i muškaraca u Ustavnom sudu BiH, muškarac je predsjednik suda, kao i dva od tri potpredsjednika. Odnos među sudijama je balansirani (pet muškaraca i četiri žene), dok je odnos nesudskog osoblja neproporcionalan jer veliku većinu čine žene (67 žena i 25 muškaraca).

Ustavni sud BiH	Muškarci	Žene	Ukupno
Rukovodilac/teljka	1	/	1
Potpredsjednici/ce	2	1	3
Sudije/kinje (nosioci/teljke pravosudnih funkcija)	5	4	9
Nesudsko osoblje	25	67	92

Sud Bosne i Hercegovine

Nadležnost Suda Bosne i Hercegovine^[41] mijenjana je tokom godina, a trenutno sud ima sljedeće nadležnosti: krivičnu, upravnu i apelacionu nadležnost.

Broj sudija i sutkinja u Sudu BiH potpuno je izjednačen dok je rukovodilac suda muškarac, kao i njegov zamjenik. S druge strane, odnos žena i muškaraca među

[39] Više informacija dostupno na sajtu Ustavnog suda BiH: <http://www.ccbh.ba/o-sudu/nadleznosti/?title=uvod>

[40] Čl. VI/3. i IV/3 Ustava BiH

[41] Više informacija dostupno na sajtu Suda Bosne i Hercegovine: <http://www.sudbih.gov.ba/>

nesudskim osobljem nije zadovoljavajući, ako se ima u vidu da je skoro dvije trećine žena među nesudskim osobljem.

Sud Bosne i Hercegovine	Muškarci	Žene	Ukupno
Rukovodilac/teljka	1	/	1
Zamjenik/ca rukovodioca/teljke	1	/	1
Predsjednici/ce odjeljenja	1	2	3
Sudije/kinje (nosioci/teljke pravosudnih funkcija)	25	25	50
Nesudsko osoblje	85	152	237

Vrhovni sud Federacije BiH

Vrhovni sud FBiH je najviši žalbeni sud u Federaciji BiH^[42] i nadležan je za područje cijele Federacije BiH. Sudska odjeljenja Vrhovnog suda FBiH su sljedeća: krivično odjeljenje, građansko odjeljenje, upravno odjeljenje i odjeljenje za praćenje i proučavanje sudske prakse.

Trenutno je u Vrhovnom sudu FBiH žena vršilac dužnosti predsjednice suda, a njen zamjenik je muškarac. Među predsjednicima odjeljenja su tri žene i jedan muškarac. S druge strane, mnogo je više sutkinja (32) u poređenju sa sudijama (13), dok je kod odnosa nesudskog osoblja još više izražen disparitet u korist žena (49 žena naspram 14 muškaraca).

Vrhovni sud FBiH	Muškarci	Žene	Ukupno
Rukovodilac/teljka	/	1	1
Zamjenik/ca rukovodioca/teljke	1	/	1
Predsjednici/ce odjeljenja	1	3	4
Sudije/kinje (nosioci/teljke pravosudnih funkcija)	13	32	45
Nesudsko osoblje	14	49	63

[42] Više informacija dostupno je na sajtu Vrhovnog suda FBiH: <https://vsud-fbih.pravosudje.ba/>

Vrhovni sud RS-a

Vrhovni sud Republike Srpske je najviši sud u RS-u,^[43] ima četiri odjeljenja: krivično, građansko, upravno i odjeljenje sudske prakse.

Po pitanju odnosa žena i muškaraca u Vrhovnom sudu RS-a, situacija je slična kao i drugim sudovima. Rukovoditeljka suda je žena koja ima zamjenika muškarca. Od predsjednika četiri odjeljenja, tri su žene. Žene su u većini među nosiocima pravosudne funkcije (16 žena i šest muškaraca), a kod nesudskog osoblja ova razlika je još veća (28 žena i sedam muškaraca).

Vrhovni sud RS-a	Muškarci	Žene	Ukupno
Rukovodilac/teljka	/	1	1
Zamjenik/ca rukovodioca/teljke	1	/	1
Predsjednici/ce odjeljenja	1	3	4
Sudije/kinje (nosioci/teljke pravosudnih funkcija)	6	16	22
Nesudsko osoblje	7	28	35

Apelacioni sud Brčko distrikta

Apelacioni sud Brčko distrikta BiH nadležan je za teritoriju opštine Brčko,^[44] a sudske odjeljenje Apelacionog suda Brčko distrikta ima četiri odjeljenja: krivično-prekršajno odjeljenje, građansko-privredno i upravno odjeljenje, statutarne odjeljenje i odjeljenje za sudske prakse.

U pogledu zastupljenosti žena i muškaraca, situacija u Apelacionom sudu Brčko distrikta je nepovoljna. Naime, muškarci su na mjestu predsjednika suda, zamjenika predsjednika suda i tri predsjednika odjeljenja od ukupno četiri. Broj sudija i sutkinja je izjednačen, što je veoma pozitivno, dok je dvije trećine žena među nesudskim osobljem.

[43] Više informacija dostupno na sajtu Vrhovnog suda RS-a: <https://vsud-rs.pravosudje.ba/>

[44] Više informacija o Apelacionom sudu Brčko distrikta dostupno na: <https://apsud-brckodistriktbih.pravosudje.ba/>

Apelacioni sud Brčko distrikta	Muškarci	Žene	Ukupno
Rukovodilac/teljka	1	/	1
Zamjenik/ca rukovodioca/teljke	1	/	1
Predsjednici/ce odjeljenja	3	1	4
Sudije/kinje (nosioci/teljke pravosudnih funkcija)	4	4	8
Nesudsko osoblje	4	8	12

Edukacije i druge aktivnosti za nosioce pravosudne funkcije

Za rodnu ravnopravnost u pravosuđu BiH važne su vrijednosti i stavovi nosilaca pravosudne funkcije prema rodnoj ravnopravnosti, kao i edukacije koje se organizuju na ove teme.

Tokom 2018. godine, VSTV je izvršio analizu stanja unutar pravosuđa^[45], provođenjem anonimne ankete među sudijama, nesudskim osobljem i profesionalnim strankama (advokati, tužioc, vještaci i javni bilježnici) u svrhu utvrđivanja stavova u pravosuđu BiH o rodnoj ravnopravnosti. Pitanja su se odnosila na stavove o odnosu suda prema sudskom postupku i strankama, jednakosti plata i mogućnosti napredovanja, rodnim predrasudama i ličnim iskustvima ispitanika/ca u vezi s rodnim predrasudama, seksualnim i rodno zasnovanim uznemiravanjem.

Rezultati istraživanja pokazuju da većina ispitanika/ca (80%) smatra da sudije tretiraju na isti način profesionalne stranke na sudu i stranke u sudskom postupku, bez obzira na pol, te da pol ne utiče na ocjenu dokaza niti na odluku sudije, dok ostali smatraju da se favorizuje muški pol, kada je riječ o profesionalnim strankama na sudu. Iako rezultati odgovora na pitanje u vezi sa mogućnostima za napredovanje na poslu nisu reprezentativni, može se zaključiti da većina ispitanika smatra da muškarci imaju bolje šanse za napredovanje/unapređenje, kao i da najviše pozicije u pravosuđu nisu podjednako dostupne ženama i muškarcima. Većina ispitanika/ca nije nikada lično doživjela/svjedočila nijednom nedozvoljenom ponašanju, a oni koji jesu, navode da je to najčešće

[45] U okviru projekta *Unapređenje učinkovitosti sudova i odgovornosti sudaca i tužitelja u BiH – druga faza*, na reprezentativnom uzorku od 969 ispitanika.

bilo često prekidanje tokom govora (oba pola), dok su žene najčešće svjedočile nedoličnim komentarima o odjeći. Žene čine 90% ispitanika koji su lično doživjeli nedostatak poštovanja zbog pola, kao i 90% onih koji su doživjeli seksualno uznemiravanje i/ili uznemiravanje na osnovu pola na radu ili u vezi s radom, a incidente većina nije nikome prijavila najčešće zbog straha od potencijalnih posljedica. Većina ispitanika smatra da je svijest o rodnoj ravnopravnosti unutar pravosuđa na srednjem nivou, da je rodna ravnopravnost u pravosuđu važno pitanje koje je potrebno adekvatno adresirati, kao i da bi se nivo rodne ravnopravnosti u pravosuđu mogao unaprijediti odgovarajućim obukama.

Na osnovu rezultata ovog istraživanja, VSTV je preduzeo niz mjera i aktivnosti koje uključuju organizovanje edukacija na temu rodne ravnopravnosti, kako za nosioce pravosudnih funkcija, tako i za zaposlene u Sekretarijatu VSTV-a, a održane su obuke o rodnim predrasudama u radnim odnosima i primjeni prava, o rodnoj (ne)ravnopravnosti: predrasude i stereotipi, o uvođenju načela ravnopravnosti polova u rad pravosudnih institucija (gender mainstreaming), početna obuka za novoimenovane savjetnike/ce za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH iz 12 pravosudnih institucija. Izrađena je i distribuirana publikacija namijenjena sudijama o predrasudama i stereotipima, kojom je obrađeno i pitanje posljedica negativnih stavova, posebno u kontekstu provođenja zakona, kao i pitanje načina eliminacije predrasuda iz pravosudnog sistema.

U oktobru 2020. godine usvojena je i Strategija za rodnu ravnopravnost u BiH pravosuđu, a još 2015. godine usvojene su Smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH.^[46]

[46] Smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH, Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH, Sarajevo, 2015., dostupno na: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=31014. Smjernicama je određen pojam uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog uznemiravanja, subjekti na koje se smjernice primjenjuju, interna procedura za preventivno djelovanje, obuka i podizanje svesti o prevenciji seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja, te monitoring i revizija smjernica. VSTV godišnje prati primjenu smjernica, redovno organizuje početne i napredne obuke za savjetnike/ce za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja, koji su imenovani u pravosudnim institucijama, u skladu sa smjernicama.

Godišnji izvještaji VSTV-a BiH za prethodne dvije godine,^[47] između ostalog, sadrže preporuke za unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH,^[48] kao i informacije o aktivnostima i edukacijama koje su na tu temu provedene.^[49] Treba imati u vidu da VSTV BiH i centri za edukaciju sudija i tužitelja FBiH i RS (CEST) redovno organizuju obuke za sudije i tužioce,^[50] što evidentno unapređuje rad pravosuđa,^[51] ali ne organizuju obuke za nesudsko osoblje zaposleno u pravosuđu.

Nalazi iz intervjua

Učesnici/ce procjenjuju rodnu ravnopravnost u pravosuđu BiH u najvećoj mjeri kao veoma pozitivnu u smislu odnosa muškaraca i žena. Nekoliko sagovornika/ca je ukazalo da se više računa u pravosuđu vodi o etničkoj pripadnosti/etničkom kriterijumu, a manje o rodnoj ravnopravnosti, te da bi trebalo usvojiti sveobuhvatnu politiku rodne ravnopravnosti u pravosuđu.

-
- [47] Godišnje izveštaje za 2018. godinu, Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH, Sarajevo, 2019., dostupno na: https://vstv.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=52789 i Godišnje izveštaje za 2019. godinu, Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće BiH, Sarajevo, 2020, dostupno na: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=63649
- [48] Npr. podizanje svijesti nositelja pravosudnih funkcija o rodnim pitanjima i specifičnim potrebama ranjivih grupa u kontaktu s pravosuđem i osiguravanje obuka, unapređivanje prikupljanja podataka o nasilju prema ženama, osiguravanje jednakog pristupa pravdi za sve, bez diskriminacije.
- [49] VSTV nastavio s obukama za nosioce pravosudnih funkcija i za zaposlene u instituciji. U organizaciji CEST FBiH, u saradnji s Centrom ženskih prava iz Zenice, održan je seminar na temu *Rodna (ne)ravnopravnost: predrasude i stereotipi*, a entitetski CEST-ovi su u programe obuke i stručnog usavršavanja za 2020. godinu uvrstili i seminare na temu rodne ravnopravnosti. Pored toga, u saradnji s udruženjem Atlantska inicijativa, VSTV je organizovao dvije obuke za savjetnike/ce za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH.
- [50] Pored toga, veliki broj aktivnosti u prethodnim godinama realizovao je CEST FBiH kroz projekte u vezi sa trgovinom ljudima, tretmanom žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima, a centri za edukaciju sudija i tužitelja FBiH i RS kroz edukacije u vezi sa jačanjem kapaciteta za djelotvorno procesuiranje predmeta ratnih zločina u BiH, što podrazumijeva i rodno osjetljive obuke za sudije i tužioce o postupanju u predmetima ratnih zločina silovanja i seksualnog zlostavljanja. *Izveštaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25*, april 2019.
- [51] Naprimjer, u vezi sa eliminacijom nasilja prema ženama, ukazano je na porast izrečenih zaštitnih mjera, smanjen broj uslovnih kazni i porast izrečenih mjera obaveznog psihosocijalnog tretmana, što je rezultat, pored ostalog, intenzivnih obuka osoblja pravosudnih organa. *Izveštaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25*, april 2019.

U pravosuđu BiH trenutno je većina žena, oko 60-70% žena, a većina je žena i među nesudskim osobljem, uključujući i administraciju. Dvoje učesnika ukazuje da je neophodno voditi računa o zastupljenosti muškaraca u pravosuđu jer ih je sve manje. Međutim, pojedini sagovornici/ce ukazuju da sama zastupljenost žena i muškaraca nije jedini pokazatelj stanja rodne ravnopravnosti. Ocijenjeno je da je rad u pravosuđu, posebno u sudovima, veoma privlačan ženama jer je određeno radno vrijeme, manje je stresno nego advokatura i slični poslovi, plata je redovna i stabilna. Neki sagovornici/ce su ukazali da su plate u pravosuđu male, te da zbog toga ovaj posao češće obavljaju žene, jer muškarci traže bolje plaćene poslove zbog čega ih sve više napušta pravosuđe.

S obzirom da rodna ravnopravnost nije samo pitanje zastupljenosti žena i muškaraca, neki sagovornici/ce smatraju da se rodnoj ravnopravnosti ne posvećuje dovoljna pažnja u bh. pravosuđu i da se ne razumije suština rodne ravnopravnosti, te da je potrebno raditi na rodnom osvješćivanju, jer mnoge sudije misle da je dovoljno biti profesionalan i nepristrasan.

Većina učesnika/ca smatra da ne postoje prepreke za žene da napreduju u pravosuđu, ali pojedine učesnice ukazuju da nema formalnih prepreka, ali da su žene često u mnogo lošijem položaju zbog usaglašavanja privatnog i porodičnog života, zbog čega je ženama teže da napreduju, posebno mlađim ženama, jer su dovedene u poziciju da biraju između porodičnih obaveza i karijere.

Nema velikih smetnji za napredovanje žena, osim uobičajenih – porodica, suprug koji nema razumijevanja, djeca...

U ovom segmentu je bilo i nekih stereotipnih odgovora, na primjer da su žene prodornije od muškaraca jer su tako naučene, da je u prirodi žena da se više posvete porodici i da žrtvuju karijeru zbog toga, da su žene manje zainteresovane za krivično pravo i poslove u krivičnim djeljenjima, kao i da su manje zainteresovane za rukovodeće poslove. Pojedini učesnici/ce smatraju da je žena uvijek više tamo gdje ima mnogo posla, a ukazuju da su sve nove inicijative i projekti, uključujući i reformu pravosuđa, potekle upravo od žena.

Iako se broj žena na rukovodećim mjestima povećava posljednjih desetak godina, većina sagovornika/ca procjenjuje da je i dalje više muškaraca na rukovodećim položajima. Pojedine sagovornice ukazuju da je ženama teško na rukovodećim položajima, da se većina važnih poslova dogovara i rješava van radnih prostorija (npr. u kafani), a često i van radnog vremena. Također, neke sagovornice smatraju da zbog rasprostranjenih rodni stereotipa, žene moraju mnogo više da se dokazuju i da

stalno moraju da pokazuju da su pametne i sposobne, da im je teško da se ostvare u profesionalnim ulogama, ali da je to tako i u drugim profesijama i institucijama koje su od javnog značaja. Sagovornici/ce su pričali o sopstvenim iskustvima, iz sudova u kojima rade. I dalje ima sudova u kojima još nikada nije bila predsjednica suda, ali ima sve više predsjednica odjeljenja. Napredovanje zavisi od sredine, odnosno, od suda do suda.

Kada sam počela da radim, imali smo predsjednika suda. Svuda se osjećala muška prednost i određena doza mačizma. Kasnije je na njegovo mjesto došla žena i situacija se znatno promijenila, promjena je mogla da se opipa. On je bio sudija starog kova i stalno je pokazivao da je „muška zadnja“.

Učesnici/ce smatraju da nema rodne neravnopravnosti prilikom izbora sudija, da nacionalnost može biti prepreka, a pojedini su ukazali i na starosno doba. S jedne strane se traži određeno iskustvo za koje su potrebne godine, dok s druge strane starije osobe teško budu izabrane prvi put, a mlađe osobe teže napreduju. Također, norma predstavlja problem, nekoliko sagovornika/ca navodi da se radi „kao u fabrici“, „na pokretnoj traci“, „u rudniku“, te da je pritisak veći i na više sudove, a ne samo na opštinske i prekršajne kako je to ranije bio slučaj. Ukazuju da zbog norme većina sudija nosi predmete kući, te da sudije mogu kod kuće da završe posao, dok je sutkinjama teže, imajući u vidu sve druge obaveze koje imaju u vezi s porodicom i domaćinstvom.

U vezi s aktivnostima koje su do sada preduzete u pravosuđu BiH u vezi s rodnom ravnopravnošću, nekoliko sagovornika/ca ne zna za bilo koju aktivnost/projekat, a nekoliko zna da je nešto organizovano, ali ne i u njihovom sudu. Pojedine učesnice navode da su međunarodne sutkinje svojevremeno pokrenule Udruženje žena sudija i da je tada bilo aktivnosti u vezi s jačanjem uloge žena u pravosuđu, ali da već par godina unazad nema sličnih aktivnosti, dok neke navode da znaju za aktivnosti ovog udruženja, ali nisu u tome učestvovali i ne znaju tačno da objasne koje su aktivnosti u pitanju.

U vezi s obukama o rodnoj ravnopravnosti, pojedini sagovornici/ce su bili aktivni, odnosno učestvuju u obukama kao predavači/ce, dok neki od sagovornika/ca nikada nisu pohađali obuke o rodnoj ravnopravnosti. Nekoliko sagovornika/ca navodi da se organizuju različite obuke, uglavnom preko nevladinih organizacija – Atlantske inicijative i Centra ženskih prava iz Zenice, čije obuke pozitivno ocjenjuju. Ujedno ukazuju da obuke nisu obavezne, da nema garancije da će se značajan broj sudija i sutkinja prijaviti na te obuke, te predlažu da se neke obuke učine obaveznim ili da se nađe način da se sudije pridobiju i zainteresuju da dođu na obuke. S druge strane,

pojedini učesnici/ce su skrenuli pažnju na format i sadržinu edukacija. Najprije, da je potrebno voditi računa o stručnosti predavača/ica, jer je bilo neadekvatnih edukacija, na nedovoljnom nivou za sudije. Bilo je učesnika/ca koji smatraju da klasične edukacije, posebno ex cathedra, nisu dobar format za učenje, da treba promisliti formate u kojima se organizuju obuke, kao i da je najvažnija interaktivnost, dok neki smatraju da obuke predugo traju i da sudije ne mogu da odvoje toliko vremena, pa da je bolje organizovati češće ali kraće susrete.

Uspostavljanje savjetnika/ca za prevenciju rodnog i seksualnog uznemiravanja ocijenjeno je kao veoma pozitivan primjer koji će doprinijeti poboljšanju rodne ravnopravnosti i smjernice koje su izrađene o prevenciji rodnog i seksualnog uznemiravanja. Neke od sagovornica su i same imenovane za savjetnice, pa ukazuju da su bile organizovane obuke za savjetnike/ce koji su kasnije, na osnovu znanja i vještina stečenih na tim obukama, organizovali edukaciju zaposlenih u sudovima, a navode da je na obukama bilo i „tipično balkanskih komentara“.

Nismo ni bili svjesni da postoji seksualno uznemiravanje, ali sad znamo da stvarno postoji i to ne treba gurati pod tepih. Intelektualci ne bi trebalo tako da se ponašaju, treba svi da naučimo da neke šale nisu primjerene i da podignemo svijest o tome da ne može kolega kolegici neke stvari da kaže ni u šali.

Drugi navode da postoje obuke u okviru CEST-a koje se povremeno organizuju i na ove teme. Ima dosta obuka o nasilju u porodici, uglavnom zahvaljujući nevladinim organizacijama koje obezbjeđuju finansiranje obuka. Diskriminacija žena je jedna od tema u okviru edukacija o praksi Evropskog suda za ljudska prava, dok se na početnoj obuci rodna ravnopravnost obrađuje u okviru jednog modula u prvoj godini, pa ima mišljenja da je neophodno uključiti rodnu ravnopravnost kao posebnu i obaveznu temu u okviru početne obuke za sudije.

Zaključci i preporuke

Podaci o broju sudija i sutkinja u pravosuđu BiH pokazuju da su žene i muškarci neproporcionalno zastupljeni među sudijama, odnosno, broj žena daleko premašuje broj muškaraca. To je posebno evidentno u slučaju kantonalnih, opštinskih i osnovnih sudova, dok je bolja situacija u Višem privrednom sudu. U sudovima koji su u fokusu ovog istraživanja veoma je slična situacija, osim u Ustavnom sudu, Sudu BiH i Apelacionom sudu Brčko distrikta, gdje je ravnomjerna zastupljenost žena i muškaraca sudija. S druge strane, situacija u vezi sa rukovodiocima/teljicama pravosudnih institucija i predsjednika/ca sudskih odjeljenja varira od suda do suda, pa su naprimjer u Apelacionom sudu Brčko distrikta muškarci na svim važnim

pozicijama (predsjednik, zamjenik i tri predsjednika odjeljenja), dok se naprimjer u Vrhovnom sudu RS-a primjećuje ravnomjernija zastupljenost (predsjednica, zamjenik, tri predsjednice odjeljenja i jedan predsjednik). Treba imati u vidu da je zajedničko za sve sudove potpuna disproporcija u pogledu nesudskog osoblja, gdje su žene zastupljene u mnogo većem broju.

Iako je pozitivno što je zastupljenost žena povećana u bh. pravosuđu, treba ukazati da je neophodno težiti paritetu, odnosno, što ravnomjernijoj zastupljenosti žena i muškaraca u svim javnim službama, uključujući i pravosuđe. U tom smislu, potrebno je preduzeti mjere kako bi se izjednačio, u najvećoj mogućoj mjeri, broj žena i muškaraca kako među sudskim osobljem, tako i među nesudskim osobljem. Također, neophodno je voditi računa o zastupljenosti žena i muškaraca na rukovodećim položajima u pravosuđu. S tim u vezi, VSTV je u decembru 2018. godine usvojio *Smjernice za imenovanje predsjednika sudskih odjela*,^[52] koje predstavljaju set preporuka i dostavljene su svim predsjednicima/cama sudova.^[53] Međutim, smjernice su rodno neosjetljive i ne postoji instrukcija da se prilikom izbora predsjednika/ca odjeljenja vodi računa o ravnomjernoj zastupljenosti žena i muškaraca.

Dostupna istraživanja o rodnoj ravnopravnosti u pravosuđu^[54] pokazuju da se žene susreću s preprekama za promovisanje i napredovanje u pravosuđu, zbog čega nisu proporcionalno zastupljene na rukovodećim pozicijama, čak i u državama gdje je jednaka ili nešto veća zastupljenost žena u pravosuđu. Kao i u nekim drugim sektorima, primijećen je fenomen „feminizacije“ u pravosuđu, što znači da je veća vjerojatnoća da će muškarci napustiti pravosuđe zbog poslova u (rizičnijem ali bolje plaćenom) privatnom sektoru, vezi sa rodnim predrasudama.

[52] Tekst smjernica dostupan na sajtu VSTV-a: https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/pdfservlet?p_id_doc=50574 Ove smjernice se mogu primjenjivati u svim opštinskim, osnovnim, kantonalnim, okružnim i okružnim privrednim sudovima u Bosni i Hercegovini, Višem privrednom sudu u Banjoj Luci, Osnovnom sudu Brčko distrikta BiH i Apelacionom sudu Brčko distrikta BiH, Vrhovnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine i Vrhovnom sudu Republike Srpske, ukoliko su u ovim sudovima formirana sudska odjeljenja. U Sudu BiH predsjednike/ce sudskih odjeljenja biraju sudije iz odjeljenja, dok predsjednike/ce sudskih odjeljenja ostalih sudova imenuju predsjednici/ce sudova.

[53] Očekuje se da će se primjenom ovih smjernica unaprijediti upravljanje, rad suda i organizaciona kultura u sudovima, razvijanjem odgovornosti za postizanje postavljenih ciljeva, boljom komunikacijom i timskim radom kao bitnim segmentom izmjene organizacije suda što će na kraju povećati produktivnost rada sudova i obezbijediti bolju uslugu građanima.

[54] *Gender, Diversity and Justice: Overview and Recommendations*, OSCE/ODHIR, Warsaw, 2019, dostupno na: <https://www.osce.org/odihhr/419840?download=true>

Preduzimanjem mjera za ujednačavanje, odnosno ravnomjerniju zastupljenost žena i muškaraca u pravosuđu, sudskog i nesudskog osoblja, kao i osoba na rukovodećim položajima, uz odgovarajuće rodno odgovorne politike roditeljstva, obezbijediće se da se pravosuđe učini raznovrsnijim i da više odgovara društvu u kojem egzistira, te da bolje odgovara na različite potrebe i iskustva svih građanki i građana BiH.

Pored toga, neophodna je senzibilizacija zaposlenih u pravosuđu kroz formalno i neformalno obrazovanje, kao i uključivanje pitanja roda i različitosti u nastavne planove i programe pravnog obrazovanja.^[55] I rezultati ovog istraživanja pokazuju da sagovornici/ce smatraju da su edukacije veoma važne jer je to jedan od osnovnih načina da se postignu promjene. Iako spore, promjene postoje, naprimjer mijenja se sudska praksa u predmetima nasilja u porodici, što je oblast za koju je bilo organizovano dosta obuka. Za nekoliko godina se od relativizacije i banalizacije nasilja u porodici došlo do razumijevanja da je u pitanju „ozbiljan društveni, a ne privatni problem“.

Zbog toga je neophodno organizovati obuke na teme rodne ravnopravnosti, obezbijediti kvalitetne i stručne predavače/ice, podsticati nosioce pravosudnih funkcija da ove obuke pohađaju, a neophodno je i uključivanje tema u vezi s rodnom ravnopravnošću u početnu obuku.

[55] *Gender, Diversity and Justice: Overview and Recommendations*, OSCE/ODHIR, Warsaw, 2019

RODNI STEREOTIPI I PREDRASUDE

Rodni stereotipi i predrasude predstavljaju veoma važan i negativan društveni fenomen, koji se odražava na sve segmente društva, uključujući i pravosuđe. Prepoznavanje rodni stereotipa i predrasuda značajno je za pravosuđe sa mnogo aspekata, a borba za eliminaciju stereotipa i predrasuda omogućava unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu kako za nosioce pravosudnih funkcija i zaposlene, tako i za sve građanke i građane.

Jedna od vještina pravnog stručnjaka jeste sposobnost da identifikuje činjenice i razlikuje ih od tvrdnji zasnovanih na zabludama, stereotipima i drugim oblicima pogrešnog rezonovanja.^[56] Razumijevanje roda i rodni predrasuda omogućava sudiji da presudi na nepristrasan način i omogućava drugim pravnim profesionalcima da ponude čvršću argumentaciju. Važno je imati u vidu da razumijevanje roda, uključujući i rodne predrasude, igra ulogu u svim pravnim okvirima i mora se uzeti u obzir u svim pravnim analizama, a posebno je važno u slučajevima diskriminacije na osnovu pola, porodičnog i rodno zasnovanog nasilja, seksualnog uznemiravanja i brakorazvodnih parnica, s obzirom da su to oblasti u kojima su rodni stereotipi i predrasude najviše rasprostranjeni. Način na koji se zakon primjenjuje može reprodukovati i ojačati rodne stereotipe, ograničavajući tako pristup pravdi i mogućnosti za muškarce i žene, ali može i promovisati rodnu ravnopravnost, svjesnim naporima uložnim u prevazilaženje rodni stereotipa.^[57]

Rodni stereotipi i predrasude često su prisutni:^[58]

- » U slučajevima silovanja, što uz čest nedostatak dokaza utiče na istragu, krivično gonjenje i izricanje kazne, odnosno na pravilnu primjenu zakona. Rodne predrasude mogu dovesti do okrivljavanja žrtve, a to dalje utiče na spremnost žrtava da prijave zločine i/ili učestvuju u procesuiranju, što dovodi do ograničavanja pristupa pravdi, kao i na ocjenu vjerodostojnosti iskaza svjedoka i vještaka, a to može imati mnogobrojne negativne posljedice za cijeli krivičniopravni sistem.

[56] Majda Halilović, Callum Watson, Heather Huhtanen and Mylene Socquet-Juglard, (eds), *Gender Bias and the Law: legal frameworks and practice from Bosnia&Herzegovina and beyond*, Atlantic Initiative and DCAF, Sarajevo, 2017.

[57] Ibid.

[58] Ibid.

- » Kod primjene zakona o radu, bilo da se radi o zapošljavanju, platama, naknadama ili diskriminaciji na radnom mjestu, uključujući i seksualno uznemiravanje.
- » U sporovima povodom prava iz penzijskog zakonodavstva.
- » U slučajevima ostvarivanja imovinskih prava žena, uključujući podjelu bračne tekovine i pravo nasljeđivanja.
- » Na dodjeli starateljstva nad djecom.^[59]
- » U radnom okruženju – šale o ženama na radnom mjestu, uznemiravanje.

Jedno istraživanje je pokazalo da je skoro trećina ispitanika/ca svjedočila ili bila predmet šala o ženama na radnom mjestu, ali i da to nije prepoznato kao posebno štetno ili ponižavajuće, dok preko trećine anketiranih nije upoznato s politikama u vezi s diskriminacijom i uznemiravanjem. Iz svega navedenog može se zaključiti da prisustvo rodni predrasuda utiče na provođenje pravde, kao i na profesionalne i kolegijalne odnose u sudu.^[60]

Nalazi iz intervjua

Sagovornici/ce imaju veoma podijeljena mišljenja u vezi s prisutnošću rodni stereotipa i predrasuda u pravosuđu. Jedan broj smatra da u pravosuđu nema mjesta za stereotipe i predrasude, te da su sudije i sutkinje profesionalci koji umiju da vode postupke i odlučuju nepristrasno i bez ikakvih stereotipa.

Kod sudija ne smije da bude stereotipa. I nema ih. Možda kod daktilografkinja i drugog administrativnog osoblja, ali to ne utiče na rad sudije.

Pojedini sagovornici/ce smatraju da su stereotipi prisutni u pravosuđu, ali ne i među sudijama. Ukazuju na stereotipe i predrasude prema advokatkinjama, posebno u krivičnim postupcima jer je uobičajeno da je više advokata u ovim postupcima. Slično je i sa sutkinjama u krivičnim postupcima, posebno ako su mlade, tu se primjećuje da ih pojedine stranke i njihovi advokati ponekad „ne shvataju dovoljno ozbiljno“.

Nadalje, skoro isti broj učesnika/ca smatra da su stereotipi i predrasude prisutni u pravosuđu, posebno u oblastima nasilja u porodici, ratnog i mirnodopskog silovanja, brakorazvodnih parnica i povjeravanja djece. Ukazuju da su organizovane

[59] Majda Halilović and Heather Huhtanen, *Gender and the Judiciary: Selected Findings and Recommendations on the Implication of Gender within the Judiciary of Bosnia and Herzegovina*, Atlantic Initiative and DCAF, Sarajevo, 2014.

[60] Ibid.

obuke na ove teme, da su dostupni raznovrsni materijali, ali da su rodni stereotipi i predrasude i dalje prisutni, „kao da su neiskorjenjivi“, uključujući i činjenicu da postoje i implicitne predrasude, te da neke sudije nisu svjesne da ih imaju.

Sudija u presudu unosi svoje iskustvo i vrijednosni sistem. Ako je sudija uaspitavan patrijarhalno, teško da će donijeti odluku koja je oslobođena od predrasuda, iako mi to treba da radimo kao sudije.

[...] jasno se vidi iz obrazloženja kakve taj sudija ima predrasude. On je odgojen u predrasudi i ne može presuditi drugačije...

Kada se priča o rodnim stereotipima i predrasadama, to se sve trivijalizuje, tako reaguju i žene i muškarci. Ponekad su sutkinje glavne protivnice, drže tradiciju i ne odustaju, samo da se ništa ne promijeni...

Među sagovornicima/cama ima i onih koji su svjesni da postoje rodni stereotipi i predrasude, ali smatraju da aktivnosti koje se provode u okviru pravosuđa imaju efekta i da se situacija poboljšava. Navode da se pozivanjem na etiku, moral, rodnu osviještenost i slično dovodi do smanjivanja predrasuda na minimum, s tim što je neophodno obuhvatiti širok krug sudija i tužilaca.

Mali je broj sagovornika/ca koji smatraju da su rodni stereotipi i predrasude prisutni na radnom mjestu, odnosno u radnoj sredini. Međutim, nekoliko odgovora ukazuje da su prisutni, samo što nisu adekvatno osviješteni.

Kod nas u sudu nema predrasuda i stereotipa, imamo ponekad kolege koje se „neslano šale“ s kolegicama, ali to je u redu, niko se ne ljuti i sve je dobro.

S druge strane, neke sagovornice navode da imaju kolege koji se neprimjereno ponašaju prema kolegicama, naprimjer u jednom sudu se sudija kolegicama i drugom zaposlenom osoblju često obraća s „lutko“ i „mala“, u drugom sudu jedan sudija u komunikaciji s mlađim kolegicama koristi seksualne aluzije, dok u trećem sudu postoji sudija koji konstantno priča viceve o plavušama i uopšteno govoreći veoma je „seksistički nastrojen prema ženama“. Iako se održavaju različite obuke za pravosuđe BiH, neki sagovornici/ce ukazuju da je malo obuka koje se odnose na radne odnose i kolegijalnu atmosferu oslobođeno rodnih predrasuda, a čak i kada neke sudije prođu takve ili slične obuke, to ostaje samo njima jer ne postoji bilo kakva obaveza da se to na kolegijumima prenese kolegama i kolegicama. U tom

smislu, sagovornici/ce smatraju da rukovodioci/teljke sudova imaju ključnu ulogu, te da sa njima treba raditi kako bi se osiguralo da se znanje stečeno na obukama dalje prenese u sudu, imajući u vidu da je nemoguće da sve sudije jednog suda prođu sve obuke koje su u ponudi.

Na pitanje o prijedlozima i najboljim načinima za suprotstavljanje rodnim stereotipima i predrasudama u pravosuđu, sagovornici/ce su imali različite ideje. Mali broj učesnika/ca smatra da nije potrebno osmišljavati strategije za borbu protiv stereotipa i predrasuda, dok većina smatra da treba raditi na podizanju svijesti sudija, da su edukacije ključne i da treba izraditi prateći materijal iz kojeg se sudije mogu informisati, kao što su priručnici, praksa drugih sudova (nacionalnih, regionalnih i međunarodnih) i slično. Također, neki smatraju da je dovođenje stranih eksperata/kinja dobar način, kako međunarodnih tako i regionalnih, pa da se kolegijalno (neformalnije) razmjenjuju iskustva i da se pokaže kako su se druge države s time borile.

Zaključci i preporuke

Dostupna istraživanja, kao i stavovi ispitanika/ca potvrđuju postojanje rodnih stereotipa i predrasuda u bh. društvu, u svim segmentima, uključujući i pravosuđe. Prepoznavanje rodnih stereotipa i predrasuda i rad na njihovoj eliminaciji doprinijeće unapređenju rodne ravnopravnosti u pravosuđu, za nosioce pravosudnih funkcija i zaposlene u smislu rodno ravnopravnije radne atmosfere, kao i za sve građanke i građane BiH kojima se na taj način omogućava bolji pristup pravdi.

Prepoznato je da su rodni stereotipi i predrasude prisutni u nekim pravnim oblastima više nego u drugim, naprimjer u slučajevima diskriminacije na osnovu pola, porodičnog i rodno zasnovanog nasilja, silovanja, seksualnog uznemiravanja i brakorazvodnih parnica. Pored toga, sudije su dio društva, te i oni imaju određene rodne stereotipe i predrasude, koji se odražavaju na način suđenja, kao i na radne odnose i radnu atmosferu.

Preporuke za poboljšavanje situacije odnose se na organizovanje obuka za osvješćivanje rodnih stereotipa i predrasuda, na zajedničko (participativno) osmišljavanje strategije za borbu protiv rodnih stereotipa i predrasuda u pravosuđu, na neophodnost podizanja svesti nosilaca pravosudnih funkcija. Po pitanju edukacija, neophodno je izraditi i prateći materijal, koji će biti lako razumljiv i informativan (priručnici, sudska praksa drugih sudova, uključujući i sudove iz regiona), a procijenjeno je da bi bilo dobro dovođenje stranih eksperata/kinja, s kojima bi se u kraćim formatima i neformalnije (peer to peer) razmjenjivala iskustva. Također,

potrebno je organizovati obuke u vezi s rodnim predrasudama u radnim odnosima i stvaranjem kolegijalne radne atmosfere oslobođene od rodnih predrasuda, pri čemu posebnu pažnju treba posvetiti radu sa rukovodiocima/tejkama sudova, između ostalog i kako bi se osiguralo da se znanje stečeno na obukama dalje prenese u sudu.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA U VEZI SA RODNOM RAVNOPRAVNOŠĆU I PRAVOSUĐEM BIH I POTREBA ZA DALJIM ISTRAŽIVANJIMA

U BiH je posljednjih godina provedeno nekoliko istraživanja koja su relevantna za ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti u pravosuđu. Uglavnom su provedene analize sudske prakse u određenim pravnim oblastima, u kojima se najčešće pojavljuju i opstaju rodni stereotipi i predrasude, na primjer u oblasti nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobima i diskriminacije i mobinga. Nalazi ovih istraživanja ukratko su predstavljeni po temama, na kraju je ocijenjena potreba za daljim istraživanjima.

Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje

Kao i u drugim državama, nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje veoma su prisutni u BiH. Istraživanje o nasilju prema ženama u BiH koje je sproveo OEBS^[61] pokazalo je da se društvene norme i stavovi mijenjaju, ali da je broj prijavi nasilja na niskom nivou – ogromna većina žena ne prijavljuje nasilje (84%). Razlozi su mnogobrojni: strah, nepovjerenje u institucije, minimizacija ozbiljnosti nasilja, vjerovanje da je nasilje u porodici privatna stvar. Zakonski okvir nije usaglašen, postoje razlike među entitetskim zakonima, a zakoni se ne provode adekvatno, posebno prilikom sankcioniranja učinilaca.^[62] Dvije trećine žena u BiH mogu se definisati kao direktno pogođene sukobom, ali predmeti nepartnerskog nasilja koje su žene preživjele tokom rata, posebno predmeti seksualnog nasilja počinjenog za vrijeme ratnog sukoba, još uvijek nisu svi procesuirani i nije uspostavljen efikasan model reparacije.

Rezultati ovog istraživanja potvrđeni su i kroz druga istraživanja koja se odnose na pravosudne prakse u vezi s nasiljem u porodici i rodno zasnovanim nasiljem.

[61] Dobrobit i sigurnost žena: Bosna i Hercegovina – Izuještaj o nalazima, OSCE, 2019.

[62] Naprimjer, u praksi u oba entiteta, nasilje u porodici češće se tretira kao prekršaj, a ne kao krivično djelo, što ukazuje na percepciju policijskih službenika, tužilaca i sudova da nasilje nije ozbiljan problem, a često se izriču minimalne kazne učiniocima.

Istraživanje iz 2014. godine pokazalo je da prilikom odmjeravanja kazne, sudije uzimaju u obzir i određene nepravne faktore – npr. manja kazna ukoliko je okrivljeni primarni hranitelj porodice, ponašanje žrtve, izvinjenje učinioca i slično.^[63] Također, utvrđeno je da rodne predrasude utiču i na ocjenu vjerodostojnosti iskaza žrtve i svjedoka, kao i da pravni profesionalci vjeruju da muškarci imaju prirodnu predispoziciju da počine nasilje. Istraživanja pokazuju da se u većini presuda za silovanje samo površno navode olakšavajuće i otežavajuće okolnosti bez posebnog obrazloženja kako su ove okolnosti uticale na odmjeravanje kazne, a često se kao olakšavajuće okolnosti navode neutralne okolnosti za ovu vrstu krivičnih djela, kao naprimjer teške materijalne prilike ili nezaposlenost optuženog.^[64] Žrtve ne dobijaju obeštećenje u krivičnim postupcima, odmjeravanje kazne je potpuno neujednačeno, kako između različitih sudova, tako i u okviru pojedinačnih sudova, a najčešće se izriču kazne bliže zakonskom minimumu.^[65]

U analizi praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja^[66] ukazano je da je nasilje prema ženama u BiH mnogo rasprostranjenije od onih slučajeva koji dobiju sudski epilog. Zaključci ovog istraživanja pokazuju da ključni elementi pristupa pravdi, koji se odnose na osiguranje pravne pomoći žrtvama/oštećenim, pružanje stručne podrške oštećenj i njenoj deci u postupku kao svjedocima, adekvatno kažnjavanje učinioca i obezbjeđivanje naknade štete i dalje nisu zadovoljavajući. Analiza presuda za krivična djela proganjanja i polnog uznemiravanja u Republici Srpskoj^[67] pokazala je da se krivična djela s elementima rodno zasnovanog nasilja i dalje dominantno procesuiraju bez suđenja, na osnovu sporazuma o priznanju krivice koje tužilaštva sklapaju s optuženima, što onemogućava žrtvu nasilja da ostvari svoja prava u krivičnom postupku.^[68]

[63] Majda Halilović and Heather Huhtanen, *Gender and the Judiciary: Selected Findings and Recommendations on the Implication of Gender within the Judiciary of Bosnia and Herzegovina*, Atlantic Initiative and DCAF, Sarajevo, 2014.

[64] Ivanka Marković, Majda Halilović i Maida Čehajić-Čampara (ur), *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2019., str. 31-32

[65] *Ibid*, str. 33-34, 55

[66] Aleksandra Petrić i Dženana Radončić, *Analitički izveštaj: Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Udružene, Banja Luka & Zenica, 2017.

[67] Aleksandra Petrić, *Analiza sudskih presuda u Republici Srpskoj za krivična djela proganjanja i polnog uznemiravanja*, Udružene, Banja Luka, 2019.

[68] Naprimjer, da svjedoče i da postave i ostvare imovinsko-pravni zahtjev.

Treba imati u vidu da je istraživanje iz 2019. godine,^[69] koje se odnosi na ponovno čitanje i analizu presuda za nasilje u porodici, pokazalo da postoji određeni napredak u ovoj oblasti (češće se dosuđuje zatvorska kazna, poboljšana praksa u vezi sa olakšavajućim i otežavajućim okolnostima), ali da još uvijek ima slučajeva koji pokazuju da su u pravosuđu prisutna shvatanja o maloj društvenoj opasnosti djela nasilje u porodici, da se ovo djelo minimizira i da se ne razumije njegova dinamika.

Seksualno nasilje povezano sa oružanim sukobima

Pored nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, nekoliko istraživanja je provedeno u BiH u vezi sa seksualnim zločinima počinjenim u ratu. U istraživanju iz 2017. godine, konstatovano je da postoji napredak u prethodnih nekoliko godina u vezi s procesuiranjem seksualnog nasilja izvršenog u ratu, ali da su i dalje prisutne predrasude i mitovi o seksualnom nasilju u ratnim vremenima, koje se ogledaju kroz pitanja koja se postavljaju na sudu, jeziku koji se koristi u presudama, karakterizaciji zločina, prihvatanju određenih dokaza, nametanju mjera zaštite i oslobađajućih presuda učiniocima^[70] odnosno kaznama ispod zakonskog minimuma.^[71]

Istraživanje koje je sproveo OEBS^[72] pokazalo je slične rezultate i trendove u vezi s kvalifikacijom djela, odmjeravanjem kazne i olakšavajućim i otežavajućim okolnostima, ali je ukazano da je u periodu 2014.-2016. godine primijećen znatan napredak u postupanju sa slučajevima seksualnog nasilja povezanog s oružanim sukobom.^[73] I

[69] Majda Halilović, Ivanka Marković i Nejra Veljan, *Ponovno čitanje i analiza presuda za nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*, Atlantska inicijativa, Sarajevo, 2019., str. 26 i 154

[70] Kyle Delbyck, *Rape myths in wartime sexual violence trials: Transferring the Burden from Survivor to Perpetrator*, TRIAL International, Sarajevo, 2017. Preovlađujući mitovi koji i dalje postoje su mit promiskuiteta (dobila je šta je htjela), pristanka/saglasnosti (htjela je to), vjerodostojnosti (žrtva laže) i mit sramote (napad na čast).

[71] Kyle Delbyck, *Kažnjavanje ratnog seksualnog nasilja – Smjernice za suzbijanje nedosljednosti u odmjeravanju kazni*, TRIAL International, Sarajevo, 2018.

[72] *Towards Justice for Survivors of Conflict-Related Sexual Violence in Bosnia and Herzegovina: Progress before Courts in BiH 2014.–2016.*, OSCE, 2017.

[73] Poboljšanja se odnose na jačanje tehničkih aspekata istrage, krivičnog gonjenja i presuđivanja, na znanja međunarodnog prava, proširenu i dosljedniju primjenu mjera zaštite svjedoka i veće poštovanje posebnih dokaznih pravila u slučajevima seksualnog nasilja. Nadalje, istražitelji, tužioci i sudije kontinuirano poboljšavaju pristup žrtvama seksualnog nasilja, uključujući provođenje osjetljivijeg ispitivanja i pružanje psihološke podrške prije i tokom suđenja, a u skoro svim institucijama koje se bave slučajevima ratnih zločina, uvedeni su službenici za podršku svjedocima.

ovo istraživanje, kao i istraživanje Trial International^[74] pokazuju da se polako razvija praksa pred bh. sudovima u vezi s odlučivanjem po imovinsko-pravnim zahtjevima u krivičnom postupku, pa je Sud BiH u junu 2015. godine donio prvu presudu kojom su počinioci ratnog zločina obavezani na naknadu štete žrtvi ratnog silovanja, pored kazne zatvora, a nakon toga je uslijedio niz takvih presuda pred nekoliko sudskih instanci u BiH.^[75]

Diskriminacija i mobing

Za pitanja rodne ravnopravnosti i položaja žena od važnosti su antidiskriminacioni postupci, posebno diskriminacija na radu i mobing, što su ujedno oblasti u kojima nije bilo mnogo istraživanja sudske prakse u BiH. Međutim, iz malobrojnih istraživanja, može se steći uvid u trenutno stanje i utvrditi potreba za daljim istraživanjem sudske prakse u ovoj oblasti.

Istraživanje iz 2015. godine pokazalo je da je zaštita prava i interesa radnika/ca u BiH izrazito loša, da je rješenje prava iz radnih odnosa masovna pojava (20.000 predmeta godišnje), kao i da uprkos solidnom zakonskom okviru, zaštita radnih prava nije funkcionalna u praksi.^[76] Također, diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja je rasprostranjena pojava u BiH, a najučestaliji oblici diskriminacije u oblasti rada su mobing, a slijedi diskriminacija na osnovu pola.

U periodu od 2015. do marta 2018. godine, bilo je 210 meritornih sudskih odluka u oblasti diskriminacije u sudovima BiH, kao i 109 postupaka koji su se završili na drugi način.^[77] Rezultati kvalitativne analize 23 presude pokazali su da su se u svim slučajevima tužbe odnosile na zaštitu od diskriminacije na radu (prilikom zapošljavanja i tokom radnog odnosa),^[78] kao i da se Zakon o ravnopravnosti

[74] *Imovinsko-pravni zahtjevi u krivičnom postupku – Priručnik za pravosudno osoblje*, TRIAL International, Sarajevo, 2019.

[75] Tako je dosad u okviru devet predmeta od Suda BiH, Okružnog suda u Doboju i Kantonalnog suda u Novom Travniku jedan ili više počinitelja obavezan da isplati naknadu štete žrtvama ratnih zločina u iznosima od 20.000 do 60.000 KM. Šest od tih presuda je postalo pravosnažno, dvije čekaju na ishod drugostepenog postupka dok je jedna presuda ukinuta i naloženo je ponovno suđenje.

[76] Elma Demir, *Diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini*, Asocijacija za demokratske inicijative, Sarajevo, 2015., str. 37, dostupno na: <https://adi.org.ba/wp-content/uploads/2015/11/Diskriminacija-u-oblasti-rada-Final-9112015-1.pdf>

[77] Dženana Radončić, Edin Hodžić i Midhat Izmirlija, *Kvadratura antidiskriminacijskog trougla u BiH: zakonski okvir, politike i prakse 2016.–2018.*, Centar za društvena istraživanja Analitika, Sarajevo, 2018.

[78] Ibid. Što je u saglasnosti s podacima koji su dobijeni od VSTV-a za potrebe ovog istraživanja,

spolova, kojim su detaljnije regulisani konkretni oblici diskriminacije u radnim odnosima, ne spominje ni u jednom od analiziranih slučajeva. U najvećem broju slučajeva predmeti su se odnosili na direktnu diskriminaciju, a mnogo manje na mobing i viktimizaciju, pri čemu nije zabilježen ni jedan slučaj uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja. Što se tiče zaštićenih osnova, u najvećem broju slučajeva je upisano „neodređen“, što ukazuje na očigledno nerazumijevanje koncepta diskriminacije, kao i na kvalitet i način unošenja podataka u bazu sudskih odluka. Najčešći navedeni osnovi diskriminacije su etnička pripadnost (24%), političko ili drugo uvjerenje (19%) i pol (preko 10%). Na kraju istraživanja date su preporuke sudovima i VSTV-u koje se odnose na stvaranje pretpostavki za dosljedno i strogo poštovanje antidiskriminacionog pravnog okvira.

Istraživanje koje je obuhvatilo period 2008.-2017. godina pokazalo je da postoje nedostaci u evidenciji predmeta diskriminacije na radu (npr. ne mogu se istovremeno razvrstavati podaci iz kategorije radnih sporova i diskriminacije na osnovu pola/seksualnog uznemiravanja).^[79] Prema podacima opštinskih i osnovnih sudova, mobing je najčešći oblik diskriminacije u zapošljavanju, ali se zbog načina vođenja evidencije nije moglo utvrditi da li je u ovim slučajevima bilo i rodno zasnovane diskriminacije.^[80] Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je svijest o rodno zasnovanoj diskriminaciji izuzetno niska, da je veoma mali broj slučajeva prijavljen i pokrenut prema Zakonu o ravnopravnosti polova i Zakonu o zabrani diskriminacije, te je evidentan nedostatak sudske antidiskriminacione prakse, a imajući u vidu da se većina ovih postupaka vodi prema zakonima o radu, jasan je pokazatelj nedovoljnog razumijevanja antidiskriminacionih zakona.

Nalazi iz intervjuja

Nekoliko učesnika/ca navodi da im nije poznato nijedno istraživanje o rodnoj ravnopravnosti i pravosuđu BiH, ali većina je upoznata s istraživanjima koja su provedena. Neki sagovornici/ce ukazuju da nema dovoljno istraživanja, da su ova koja postoje neobjedinjena, da se nalaze na različitim sajtovima, pa do rezultata istraživanja dolaze samo oni koji su jako zainteresovani.

prema kojima se 64% antidiskriminacionih predmeta odnosi na diskriminaciju na radu.

[79] Lejla Gačanica, *Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini*, Helsinški parlament građana, Banja Luka, 2019., str. 5-6

[80] I ovo istraživanje je potvrdilo da se najveći broj antidiskriminacionih predmeta odnosi na diskriminaciju u oblasti zapošljavanja, rada i radnih uslova zapošljavanja, a diskriminacija na osnovu pola navedena je u ukupno 11 predmeta, ne isključivo u oblasti rada i zapošljavanja.

Većina sagovornika/ca smatra da su neophodna dalja istraživanja sudske prakse. Po pitanju oblasti za koje smatraju da su istraživanja neophodna, odgovori se razlikuju, ali su najčešće navedeni porodični predmeti, pitanja izdržavanja, razvoda, povjeravanja djece i slično, jer smatraju da je tu najviše izražena neravnopravnost žena. Pored toga, pojedini sagovornici/ce navode mobing, diskriminaciju na osnovu pola, femicid, ispitivanje kaznene politike u slučajevima nasilja u porodici, žrtve seksualnog nasilja u ratu, uporedno istraživanje o ratnim i mirnodopskim silovanjima, prakse nasljeđivanja, položaj žene u imovinskim sporovima i slično.

Velika većina sagovornika/ca smatra da bi bilo veoma korisno uraditi istraživanja o radnim pravima žena i diskriminaciji žena, posebno u vezi sa zapošljavanjem i radom, kao i istraživanje o mobingu kako bi se sagledalo koliko se krše radna prava žena (otkazi zbog trudnoće, seksualno uznemiravanje na radu, kakav je status sudskih saradnika i savjetnika prilikom prijema na posao i slično).

Nekoliko sagovornika/ca je ukazalo na potrebu istraživanja primjene međunarodnih ugovora jer se „niko ne poziva na konvencije niti ih direktno primjenjuje“, kao i usaglašenost nacionalnog zakonodavstva s konvencijama. Jedna sagovornica je ukazala da istraživanja treba da se rade po ugledu na evropska istraživanja jer je u BiH „malo kvalitetnih istraživanja“, a pojedini smatraju da nisu potrebna dalja istraživanja, te da bi se trebalo fokusirati na primjenu preporuka iz istraživanja koja su do sada urađena, kao i na unapređivanje sudskih baza podataka kako bi se lakše dobijali podaci koji su potrebni.

Zaključci i preporuke

Istraživanje je pokazalo da je na polju rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH do sada dosta urađeno, a rezultati tih istraživanja pokazuju određene promjene, koje su veoma spore. Pored toga, postoje neke oblasti koje se tiču rodne ravnopravnosti u kojima nije urađena rodna analiza sudske prakse.

I dostupna istraživanja i stavovi sagovornika/ca pokazuju da je potrebno dalje raditi na poboljšanju sudske prakse u oblastima koje su bile predmet istraživanja, kao što su nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, seksualno nasilje i slično. Neophodno je povremeno analizirati praksu sudova, a paralelno sa tim održavati kontinuirane edukacije za sudije i tužioce.

U nekim oblastima je neophodno sprovesti istraživanja, pa na osnovu rezultata istraživanja osigurati kvalitetne obuke za nosioce pravosudnih funkcija i druge zaposlene u pravosuđu. Između ostalog, postoji visok stepen saglasnosti da je

neophodno uraditi istraživanja o radnim pravima žena i diskriminaciji žena, posebno u vezi sa zapošljavanjem i radom, kao i istraživanje o mobingu. Pored toga, potrebno je unaprijediti znanje i vještine sudija u vezi s primjenom antidiskriminacionog zakonodavstva, posebno u vezi s pravilnom primjenom instituta koji su novi u bh. pravu.^[81]

[81] Na primjer, osiguravanje obaveznog primjenjivanja pravila o prebacivanju tereta dokazivanja; osiguravanje primjenjivanja povoljnijeg zakonskog režima za uključivanje umješaka na strani tužioca i stimulacija sudova da koriste institut *amicus curiae* sa ciljem dobijanja stručnog mišljenja

PRISTUP PRAVDI/PRAVOSUĐU

Iako se situacija razlikuje od države do države, može se reći da veoma mali broj osoba iz manjinskih grupa radi u sektoru pravosuđa (npr. Romi, osobe s invaliditetom, LGBTI i dr.), a istraživanja pokazuju da bi povećanje broja osoba s manjinskim porijeklom u pravosuđu znatno doprinijelo razbijanju stereotipa i povećanju povjerenja u pravosudni sistem, kako unutar manjinskih zajednica, tako i kod stanovništva u cjelini, čime bi bio poboljšán pristup pravdi.^[82] Međutim, u BiH, slično kao i u većini država u regionu, nema dostupne zvanične statistike o zastupljenosti pripadnika/ca manjinskih zajednica u pravosuđu osim polne i nacionalne statistike.

U vezi sa pristupom pravdi, većina ispitanika/ca u ovom istraživanju smatra da žene i muškarci u BiH imaju jednak pristup pravdi i pravosuđu. Međutim, neki sagovornici/ce ukazuju da je u pitanju formalno jednak pristup pravosuđu, ali ne i suštinski, imajući u vidu činjenicu da se dosta žena i nešto manje muškaraca susreće sa preprekama kada je pristup pravosuđu u pitanju.

Formalno su sudovi dostupni jednako svima, ali se mora uzeti u obzir da je većina imovine u vlasništvu muškaraca i da su žene mnogo više nezaposlene, što znači da nemaju novca i sljedstveno tome nemaju iste mogućnosti.

Neke sagovornice su ukazale da žene s invaliditetom, siromašne žene, udovice, žene sa sela, žene iz manjinskih zajednica i iz drugih grupa često nemaju iste mogućnosti za pristup pravosuđu, a razlozi su različiti i uglavnom se ne tiču samih sudova, već sredine u kojoj žene žive, neznanja, neinformisanosti, siromaštva, neadekvatne besplatne pravne pomoći i slično.

Uticaj pandemije COVIDA-19 na pristup pravdi i na položaj žena

Pandemija koronavirusa (COVIDA-19) preko noći je promijenila naše živote, naša društva i svijet u cjelini. Već na samom početku ove velike zdravstvene krize u svijetu pokazalo se da mjere koje se preduzimaju drugačije utiču na žene i muškarce. Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE) objavio je kratku analizu iz rodne perspektive i ukazao na veći uticaj pandemije na žene i na lošiji položaj žena:^[83] 1)

[82] Gender, Diversity and Justice: Overview and Recommendations, OSCE/ODHIR, Warsaw, 2019

[83] European Institute for Gender Equality EIGE, Coronavirus puts women in the frontline, 25 March 2020, dostupno na: <https://eige.europa.eu/news/coronavirus-puts-women-frontline> Prevod

žene su na prvoj liniji odbrane, većina zdravstvenih radnika i medicinskih sestara širom Evrope i svijeta su žene; 2) postoji opravdana zabrinutost da će doći do velikog gubitka radnih mjesta u profesijama u kojima dominiraju žene, prvenstveno u uslužnim djelatnostima; 3) neplaćeni rad (njega) koju obavljaju žene će se povećati, posebno zbog zatvaranja škola; 4) fizičko distanciranje nije mogućnost za sve, stariji ljudi i osobe sa invaliditetom često zavise od podrške drugih, što fizičko distanciranje čini gotovo nemogućim; 5) nasilje prema ženama u porodici se povećava u kriznim vremenima jer žene provode duže vremenske periode s nasilnim partnerima u kući, pa su duže izložene nasilju i otežano im je prijavljivanje nasilja; 6) potrebno je više žena na pozicijama odlučivanja kako bi odlučivale o pitanjima koja utiču na njihov život i zdravlje; 7) posebni izazovi u vezi s javnim prijevozom koji žene koriste više od muškaraca (rizik od virusa, javni prijevoz smanjen ili ukinut) i 8) mjere koje se preduzimaju moraju da uključe različite potrebe žena i muškaraca.

Agencija UN-a za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost (UN Women) ukazala je na važnost osiguravanja da odgovor na COVID-19 ne izostavi žene i preporučila da se tokom pandemije omogući pristup podacima razvrstanim po polu, uključi rodna ekspertiza u timove koji odgovaraju na krizu, podrže žene koje su najizloženije tokom odgovora na krizu, uključe žene u procese donošenja odluka u okviru odgovora na krizu, osigura da su poruke o javnom zdravlju usmjerene na sve žene, osnaži ekonomska otpornost žena, omogući dostupnost osnovnih zdravstvenih usluga ženama i djevojčicama i prioritetizuju servisi za prevenciju i odgovor na rodno zasnovano nasilje.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH izrazila je zabrinutost u vezi s porastom nasilja prema ženama tokom zdravstvene krize i mjera ograničenog kretanja i upozorila da treba otvoriti pitanje obezbjeđivanja usluga ženama u situaciji nasilja, kao i pristupa pravdi za žene žrtve nasilja tokom epidemije.^[84] Podaci iz aprila 2020. godine pokazuju da su sigurne kuće i skloništa, zbog pandemije koronavirusa zatvorene za nove prijeme, što žene žrtve nasilja dovodi u poziciju da su zatvorene u kući s nasilnicima.^[85] S tim u

teksta preuzet iz FemPlatz Magazin br. 3 – Vanredno izdanje, Udruženje građanki Femplatz, Pančevo, 2020, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?l15>

[84] Agencija za ravnopravnost spolova BiH, *Nasilje nad ženama u Evropi za trećinu veće nego prije mjera ograničenog kretanja*, 7.4.2020, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/nasilje-nad-zenama-u-evropi-za-trecinu-vece-nego-prije-mjera-ogranicenog-kretanja/>

[85] Adin Šabić, *Ženama koje trpe nasilje u BiH zatvorena vrata skloništa zbog koronavirusa: U danima izolacije prepuštene nasilniku 24 sata*, Interview.ba, 10.04.2020, dostupno na: <https://interview.ba/vijesti/item/30966-zenama-koje-trpe-nasilje-u-bih-zatvorena-vrata-sklonista-zbog-korona-virusa-u-danima-izolacije-prepuštene-nasilniku-24-sata>

vezi, Mreža za izgradnju mira^[86] uputila je vlastima u BiH zahtjev da se javnost informiše o broju prijava nasilja prema ženama i nasilja u porodici od donošenja mjera kriznih štabova, o mjerama i mehanizmima za podršku i zaštitu žrtvama tokom vanredne situacije/zabrane kretanja, o finansiranju mehanizama pomoći, podrške i zaštite za žrtve nasilja u porodici, kao i o eventualnom uspostavljanju saradnje s relevantnim organizacijama civilnog društva koje se bave ovim pitanjima.^[87]

Sljedeća oblast zabrinutosti jeste usporavanje ili privremeno zaustavljanje ekonomskih aktivnosti, što dodatno i specifično pogađa žene, posebno preduzetnice, žene koje su ostale bez posla, ali i zaposlene žene, zbog čega su potrebne mjere kojima će se otkloniti negativne posljedice pandemije.^[88] Zbog toga je Agencija za ravnopravnost spolova BiH izradila preporuke za integrisanje perspektive ravnopravnosti polova u proces planiranja, donošenja i sprovođenja odluka, mjera i planova u borbi protiv pandemije COVIDA-19. Preporukama se skreće pažnja na obavezu izvršnih organa i kriznih štabova na svim nivoima vlasti da mjere koje donose i provode budu rodno osjetljive i da doprinose ravnopravnosti polova, a kao prioritete oblasti navedene su prevencija i zaštita od rodno zasnovanog nasilja, radni angažman žena, ekonomija i ravnopravna zastupljenost žena i muškaraca u tijelima odlučivanja.^[89]

Nalazi iz intervjua

Većina sagovornika/ca smatra da mjerama preduzetim u cilju sprečavanja širenja pandemije COVIDA-19 nije narušen pristup pravosuđu na štetu stranaka. U BiH nije bilo online suđenja jer nije bilo zakonskih mogućnosti za to, ali su održavana hitna suđenja, u koje spadaju i predmeti nasilja u porodici. Na početku nije bilo ni pretresa ni ročišta, to je trajalo jedan kraći vremenski period, a nakon toga su suđenja održavana, ali u mnogo manjoj mjeri. Neki sagovornici/ce navode da su stranke sigurno imale određene posljedice zbog toga, da su mnoga suđenja odložena, a

[86] Mreža okuplja 205 članica, udruženja, fondacija i škola

[87] Mreža za izgradnju mira, Poziv na djelovanje: Nasilje nad ženama i u porodici, 10.04.2020, dostupno na: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/aktivnosti-mreze/poziv-na-djelovanje-nasilje-nad-zenama-i-u-porodici/>

[88] Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Uticaj pandemije na zaposljavanje i rad žena, 6.4.2020., dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/uticaj-pandemije-na-zaposljavanje-i-rad-zena/>

[89] Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Preporuke za integrisanje perspektive ravnopravnosti polova u borbi protiv pandemije COVIDA-19, br. 10-37-2-728-2/20 od 28. 4. 2020., dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/preporuke-za-integrisanje-perspektive-ravnopravnosti-spolova-u-borbi-protiv-pandemije-covid-19/>

jedna sagovornica ukazuje da se teško ostvarivala sudska zaštita u tom periodu, da je u isto vrijeme porastao broj slučajeva nasilja u porodici, pa su neke žene bile primorane da ostanu s nasilnicima, ne samo zbog nedostupnosti sudske zaštite, već i zbog toga što je policija bila preopterećena obilaženjem i provjeravanjem poštovanja izolacije, kao i zbog toga što neka skloništa nisu mogla da obezbijede izolaciju, pa žene nisu primljene u sklonište.

S druge strane, na pitanje o uticaju COVIDA-19 na žene u pravosuđu BiH, odgovori su različiti. Neki sagovornici/ce smatraju da rad od kuće, koji je jedna od osnovnih promjena koju je donijela epidemija, nije na različite načine uticao na žene i muškarce u pravosuđu BiH. Odgovori variraju od onih da nije uopšte bilo negativnog uticaja, jer je to bio period sa manjim obimom redovnog posla, pa se moglo nadoknaditi pisanje presuda sa čim su mnogi u zaostatku, do odgovora da jeste bilo negativnog uticaja, ali da nije bilo razlike između žena i muškaraca. Taj negativan uticaj se najviše odnosi na činjenicu da nema svako poseban prostor za rad u kući, da su svi ukućani prisutni i da je veoma teško efikasno raditi od kuće. Veći broj sagovornica smatra da su epidemija i s njom povezane mjere imale veći negativni efekat na žene u pravosuđu, najviše zbog obaveza kod kuće u vezi sa porodicom.

Jedan dug period bio je rad od kuće. Vi ste kao na poslu, a djeca oko vas. Morate da radite sa djecom, jer je online škola u toku. A čeka vas posao;

Muškarcima je bilo lakše da se povuku i rade, a žene su imale sve druge obaveze, kad su već u kući;

Kod kuće se podrazumijeva da ćeš kuhati, sređivati, kao da ne radiš. Dodatni problem je što nema radnog vremena, već se javljaš stalno, po potrebi i uvečer.

Neke učesnice navode kako je uticaj bio različit u odnosu na godine žene i njen porodični status. Žene koje nemaju porodicu i žene koje imaju odraslu djecu lakše su podnijele situaciju, lakše su radile od kuće, prijala im je ova vrsta fleksibilnosti. S druge strane, za žene koje imaju malu djecu i djecu školskog uzrasta, situacija je bila frustrirajuća, jer nisu uspijevale da završe posao u toku radnog vremena, pa su često radile noću.

Sagovornici/ce ukazuju da su neki imali dežurstva, kao i da su u nekim sudovima uvedeni rasporedi kada ko dolazi na posao. U tom smislu, nekoliko sagovornika/ca

smatra da mjere nisu bile dobro organizovane, na primjer, u jednom sudu je bilo pravilo da po dvoje dolaze na posao naizmjenično, a sudi se u vijećima po troje. Neke sudije nisu imale pristup online bazi zakona, pa je to razlog zbog kojeg su dolazili u sud, čak i kada nisu morali, odnosno kada je bio omogućen rad od kuće. Kada je ukinuto vanredno stanje svi su se vratili na posao, osim onih čije je zdravstveno stanje narušeno ili onih čiji je član porodice zaražen. Sagovornici/ce navode da se pridržavaju epidemioloških mjera, da izbjegavaju kontakte, te da se u nekim sudovima sudi samo u predmetima u kojima je do pet optuženih zbog broja osoba. Inače je lakše apelacionim sudovima da obezbijede poštovanje svih mjera sada, najteže je osnovnim sudovima, ali suđenja se ipak održavaju. Jedna sagovornica je zabrinuta za posljedice koje će se naknadno pojaviti, smatra da je sve ovo ostavilo pečat na sudije i drugo osoblje, da su sada svi deprimirani, a posebno žene koje su imale previše obaveza tokom perioda epidemije.

Zaključci i preporuke

Pitanje pristupa pravdi i pravosuđu je važno i kompleksno pitanje. U BiH nema nikakvih pravnih razlika između žena i muškaraca u pogledu pristupa pravdi, te je u tom smislu, formalno jednak pristup pravdi osiguran. Međutim, određene grupe osoba, posebno žene iz višestruko marginalizovanih grupa često se suočavaju s preprekama kada je pristup pravdi u pitanju, zbog siromaštva, nepovoljnog društvenog položaja, neznanja i slično. To svakako spada u probleme koje je neophodno rješavati u bh. društvu, ali ujedno to pitanje prevazilazi domete ovog istraživanja.

S druge strane, epidemija koronavirusa donijela je višestruke probleme i izazove cijelom svetu. U pogledu pristupa pravdi, način rada pravosuđa tokom restriktivnih mjera uvedenih u cilju sprečavanja širenja epidemije imao je negativan uticaj na mnoge građanke i građane jer im je pristup pravdi otežan odlaganjem suđenja, dok je u slučajevima nasilja u porodici imao još ozbiljnije posljedice, jer je nemogućnost pravovremene zaštite ostavljala žene žrtve nasilja u situaciji da moraju da provode vrijeme s nasilnikom. Treba imati u vidu da je epidemija COVIDA-19 imala nepovoljniji uticaj na žene koje su zaposlene u pravosuđu, posebno na žene koje imaju djecu školskog uzrasta. Žene zaposlene u pravosuđu, kao i druge žene u bh. društvu, bile su opterećene poslovnim obavezama i privatnim obavezama, koje je veoma često bilo teško podmiriti i uskladiti.

Zbog toga bi trebalo analizirati situaciju u pravosuđu tokom važenja mjera uvedenih sa ciljem sprečavanja epidemije i na osnovu uočenih nedostataka i naučenih lekcija, planirati mjere za buduće slične situacije. Mjere je potrebno planirati u dva pravca – obezbijediti pravovremenu zaštitu u slučajevima nasilja u porodici i drugim

slučajevima u kojima je važno efikasno i brzo postupati (npr. uređivanje pitanja viđanja djece i slično), dok je s druge strane neophodno uvesti mjere koje će ublažiti posljedice dvostrukog opterećenja žena koje su zaposlene u pravosuđu.

ZAKLJUČCI I PREDLOZI ZA DALJA ISTRAŽIVANJA I AKTIVNOSTI

Zakonodavni okvir rodne ravnopravnosti u BiH je relativno solidan i velikom djelu usklađen s međunarodnim standardima u toj oblasti, iako su poboljšanja uvijek moguća. Izazov je primjena zakona, te bi u tom pravcu, u cijelom društvu, bilo potrebno preduzimati mjere podizanja svesti o važnosti pitanja rodne ravnopravnosti s jedne strane, kao i o neophodnosti dosljedne implementacije zakona s druge strane. Također, BiH uglavnom redovno izvještava međunarodne komitete o primjeni konvencija, ali bi trebalo pojačati napore u cilju ispunjavanja preporuka dobijenih od međunarodnih ugovornih tijela. Imajući u vidu cilj ovog istraživanja, potrebno je osigurati detaljniju razradu i provođenje preporuka CEDAW komiteta koje se odnose na pravosuđe.

Može se konstatovati da je na polju rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH do sada dosta urađeno, ali da su promjene veoma spore. Broj žena u pravosuđu BiH premašuje broj muškaraca, zbog čega treba preduzimati mjere da se postigne paritet, odnosno, što ravnomjernija zastupljenost žena i muškaraca, kako među sudskim, tako i među nesudskim osobljem. Također, neophodno je voditi računa o ravnomjernoj zastupljenosti žena i muškaraca na rukovodećim položajima u pravosuđu.

U BiH se redovno organizuju obuke za nosioce pravosudne funkcije, ali je neophodna njihova dalja senzibilizacija u vezi sa pitanjima rodne ravnopravnosti i rodni predrasuda i stereotipa, te organizovanje različitih obuka, u različitim formatima. Rodni stereotipi i predrasude su i dalje prisutni i veoma rašireni u bh. društvu, što se odražava i na pravosuđe, te su neophodne mjere za eliminaciju rodni stereotipa i predrasuda. Preduzimanje mjera u tom cilju doprinijeće unapređenju rodne ravnopravnosti u pravosuđu, za nosioce pravosudne funkcije i zaposlene u smislu rodno ravnopravnije radne atmosfere, kao i za sve građanke i građane BiH, kojima se na taj način omogućava bolji pristup pravdi.

Potrebno je izrađivati i distribuirati različite materijale za sudije, povremeno analizirati praksu sudova u oblastima u kojima već postoje istraživanja, kako bi se pratio napredak, dok je u nekim oblastima neophodno sprovesti istraživanja, pa na osnovu rezultata istraživanja osigurati kvalitetne obuke za nosioce pravosudnih funkcija i druge zaposlene u pravosuđu.

Nadalje, iako nema nikakvih pravnih razlika između žena i muškaraca u pogledu pristupa pravdi, određene grupe osoba, posebno žene iz višestruko marginalizovanih grupa često se suočavaju s preprekama kada je pristup pravdi u pitanju, zbog siromaštva, nepovoljnog društvenog položaja, neznanja i slično. Također, epidemija korona virusa donijela je probleme i izazove u pogledu pristupa pravdi, koji je bio otežan, posebno za žene izložene nasilju, a imala je i negativan efekat na žene zaposlene u pravosuđu, koje su bile dvostruko opterećene poslovnim i privatnim obavezama. Pitanje pristupa pravdi, u regularnim i vanrednim okolnostima značajno je pitanje na kome treba raditi u budućnosti, ali mjere za rješavanje tog pitanja prevazilaze mogućnosti ovog projekta.

U ovo pregledu stanja, na kraju svake oblasti, dati su kratki zaključci i preporuke. Iako su mnoge preporuke relevantne za poboljšanje položaja žena i ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti u BiH pravosuđu, mnoge od njih prevazilaze domete ovog istraživanja. U ovom djelu je fokus stavljen na preporuke koje se mogu ostvariti u okviru projekta koji sprovodi AIRE centar.

Preporuke za rodnu analizu sudske prakse

Oblasti u kojima bi bilo korisno provesti rodnu analizu sudske prakse, s obzirom da ih nema uopšte ili nema dovoljno istraživanja sudske prakse u BiH, a iskustva drugih država pokazuju da su u ovim oblastima prisutne rodne nejednakosti, te da se žene sreću sa određenim specifičnim izazovima i barijerama jesu: 1) diskriminacija na osnovu pola/roda u različitim sferama društvenih odnosa; 2) diskriminacija žena u vezi sa zapošljavanjem, diskriminacija na radu i mobing i 3) primjena Istanbulske konvencije i CEDAW konvencije u sudskoj praksi.

Nakon istraživanja, odnosno na osnovu rezultata istraživanja, mogu se formulisati preporuke o poboljšanju integrisanja rodne perspektive u ovim oblastima i ukoliko bude bilo potrebe, predložiti određene obuke u saradnji sa VSTV.

Preporuke za projektne aktivnosti i intervencije

Pored toga, bilo bi korisno provesti sljedeće aktivnosti u cilju daljeg poboljšanja i unapređenja rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH:

- » Podržati realizaciju mjera i aktivnosti planiranih Strategijom za unapređenje rodne ravnopravnosti u pravosuđu BiH, u partnerstvu s VSTV-om i sudovima. Prve aktivnosti bi mogle da se odnose na podršku sudovima u izradi prvih akcionih planova za unapređenje rodne ravnopravnosti, kao i na podršku u realizaciji pojedinih aktivnosti planiranih akcionim planovima.

- » Razviti osnovni (online) trening o rodnoj ravnopravnosti u saradnji s VSTV-om, CEST-ovima i udruženjima. Trening bi bio namijenjen svima koji su zaposleni u pravosuđu, uključujući i pravne savjetnike/ce i saradnike/ce. Online trening je dobro rješenje u smislu vremena, s obzirom da ne podrazumijeva određeno vrijeme/termin kao kod regularnih treninga, već se može raditi kada god osoba ima slobodnog vremena. Učesnicima/cama koji uspješno završe trening mogu se dodijeliti certifikati.
- » Razviti napredni (online) trening o rodnoj ravnopravnosti za učesnike/ce koji uspješno završe osnovni (online) trening. Učesnicima/cama koji uspješno završe trening mogu se dodijeliti certifikati.
- » Podržati savjetnike/ce za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja u pravosudnim institucijama u BiH. Neophodno je provesti analizu, odnosno procjenu potreba, te nakon toga planirati aktivnosti koje su savjetnicima/cama najpotrebnije s obzirom da su dosadašnja iskustva pokazala da učesnici/ce veoma pozitivno ocjenjuju uspostavljanje ovog mehanizma, kao i dosadašnje obuke koje su organizovane.
- » Uspostaviti coaching program o rodnoj ravnopravnosti za predsjednike/ce Ustavnog suda BiH, Suda BiH, Vrhovnog suda FBiH, Vrhovnog suda RS-a i Apelacionog suda Brčko distrikta. Izbor sudova je određen u odnosu na fokus projekta AIRE centra, kao i uz uvažavanje stavova učesnika/ca da je veoma važno raditi s rukovodiocima/teljicama sudova. Za uspostavljanje coaching programa je neophodno obezbijediti najmanje pet regionalno priznatih stručnjaka/kinja iz oblasti rodne ravnopravnosti koji su ujedno i pravnici/ce, kako bi se predsjednicima/cama ponudio dobar izbor i dodatna argumentacija zašto bi prihvatili da učestvuju u tom programu. Teme bi se odnosile na rodnu ravnopravnost i položaj žena u društvu, a posebno u kontekstu pravosuđa kao radnog okruženja – zapošljavanje nesudskog osoblja, izbor predsjednika/ca odjeljenja, uspostavljanja procedura unutar sudova za zaštitu od diskriminacije i mobinga i druga relevantna pitanja koja bi doprinijela povećanju senzibilnosti za pitanja rodne ravnopravnosti u pravosuđu. Coaching programi su se pokazali kao izuzetno uspješni u regionu, posebno u „zatvorenijim“ sistemima. Na primjer, UNDP SEESAC provodi takav program u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini s najvišim predstavnicima vojske i ministarstava odbrane navedenih zemalja, a švedska policija provodi coaching program u Srbiji s visokim funkcionerima Ministarstva unutrašnjih poslova.
- » Podržati uspostavljanje neformalne mreže (senior) sutkinja u BiH, u saradnji s Udruženjem žena sudija i VSTV-a ili mjere za povećanje vidljivosti i osnaživanje Udruženja žena sudija nakon analize procjene potreba.
- »
- » Organizovati mentorski program za sutkinje (u saradnji s Udruženjem žena

sudija ili s neformalnom mrežom (senior) sutkinja ukoliko bude uspostavljena. Mentorski program podrazumijeva brojne aktivnosti kao što su na primjer poziv/konkurs, odabir mentorki, formulisanje mentorskog programa, obuka za mentorke, poziv/konkurs za mentore, mentorski susreti i slično. Većina učesnica/ca smatra da je mentorski program u pravosuđu veoma koristan, da postoje zakonske mogućnosti za to koje se ne koriste, da je to dobar način prenošenja znanja, ali da treba voditi računa o motivaciji starijih sutkinja i onih koji su u najvišim sudovima da budu mentorke, kao i da je potrebno obratiti pažnju na osnovne principe ovakvog mentorstva kako se ne bi „pretvorio u pomoć za rješavanje predmeta“. Mentorski program se procjenjuje kao izuzetno važan za stručne saradnike/ce i novoimenovane sudije.

- » Uraditi analizu situacije u pravosuđu tokom pandemije i to u dva pravca: kako je pandemija COVIDA-19 uticala na pristup žena pravdi, posebno u vezi s nasiljem u porodici i zaštitnim mjerama, kao i rodnu analizu kako je pandemija COVIDA-19 uticala na žene zaposlene u pravosuđu (fleksibilan rad za zaposlene u sudovima, rad od kuće). Na osnovu rezultata analize i preporuka, planirati dalje aktivnosti.
- » Napraviti rodnu analizu položaja nesudskog osoblja u pravosuđu BiH. Imajući u vidu da statistički podaci pokazuju veliki disbalans u pogledu zastupljenosti žena i muškaraca među nesudskim osobljem, u smislu da su žene prezastupljene među nesudskim osobljem, a da do sada u BiH nije urađena rodna analiza položaja nesudskog osoblja, ovo istraživanje bi bilo korisno za sagledavanje načina zapošljavanja, položaja na radnom mjestu, ostvarivanja radnih prava, ostvarivanja posebnih prava žena, mogućnosti napredovanja, mogućnosti učestvovanja na obukama i drugim vidovima profesionalnog usavršavanja, prisutnosti rodno zasnovane diskriminacije i/ili seksualnog uznemiravanja i slično. Na osnovu rezultata analize i preporuka, planirati dalje aktivnosti.
- » Organizovati seriju obuka za niže sudove i sudove u manjim sredinama a da predavači/ce budu iz viših sudova (sudova koji su u fokusu ovog projekta) kako bi se obezbijedio prostor za učenje kroz kolegijalne razgovore.
- » Organizovati seriju okruglih stolova na teme koje se tiču rodne ravnopravnosti u pravosuđu. U zavisnosti od teme, pozvati svaki put nekoliko sutkinja da pripreme primjere iz prakse (studije slučaja) koje bi se predstavile na okruglim stolovima.
- » Organizovati regionalni skup na temu rodne ravnopravnosti u pravosuđu nakon serije okruglih stolova koji bi bili održani u BiH. Na regionalni skup pozvati sutkinje iz Srbije i Crne Gore kako bi se razmijenila iskustva i podijelili primjeri dobre prakse, kao i međunarodne eksperte/kinje.
- » Podržati uspostavljanje/završavanje baze sudske prakse u oblastima koje su povezane s rodnom ravnopravnošću uz uključivanje Centra za sudska dokumentaciju.

- » U skladu s preporukama CEDAW komiteta, obezbijediti publikaciju (priručnik) za pravosuđe sa zaključnim zapažanjima komiteta i preporukama uz objašnjenje preporuka i njihove relevantnosti za sudske postupke.
- » Obezbijediti publikaciju (priručnik) s primjerima iz prakse ESLJP u vezi sa rodnom ravnopravnošću, odnosno, diskriminacijom žena. Također, u priručnik treba uključiti primjere iz bh. sudske prakse i eventualno sudske prakse iz regiona.
- » Podržati VSTV:
 - Poboljšati izvještavanja o rodnoj ravnopravnosti u pravosuđu, u okviru redovnih godišnjih izvještaja o radu (npr. izrada smjernica za izvještavanje, izrada indikatora za praćenje stanja rodne ravnopravnosti u pravosuđu);
 - Podržati analizu dokumenata VSTV-a (npr. Smjernice za imenovanje predsjednika sudskih odjela) i prijedloge za izmjene u cilju uvođenja rodne perspektive u ove dokumente.
- » Podržati Ustavni sud:
 - Izraditi plan za unapređenje rodne ravnopravnosti u Ustavnom sudu koji može da uključuje nekoliko aktivnosti (rodna analiza rada suda, objavljivanje prakse suda u vezi s rodnom ravnopravnošću...).

ANEKS 1 – Nadležnosti sudova

Ustavni sud BiH

Nadležnost Ustavnog suda^[90] definisana je samim Ustavom BiH (čl. VI/3. i IV/3) i postoji pet vidova nadležnosti, a osnova ove podjele zasniva se na činjenici u kojoj mjeri Ustavni sud, pored klasičnog zadatka koji se odnosi na zaštitu ustavnosti, ostvaruje neposredniju vezu sa sudskom i zakonodavnom vlašću u pojedinim vrstama sporova.

- ▶ *Sporovi sukoba nadležnosti i apstraktna kontrola ustavnosti*

U ovu nadležnost spadaju sporovi koji se odnose na sukob nadležnosti i postupci za ocjenu ustavnosti zakona. Ustavni sud ima isključivu nadležnost odlučivanja o svim sporovima koji proisteknu iz Ustava između dva entiteta, između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta i između institucija Bosne i Hercegovine. Sud odlučuje o pozitivnim ili negativnim sukobima nadležnosti, kao i o bilo kojim drugim sporovima koji se mogu pojaviti u odnosima između državnih i entitetskih struktura vlasti, odnosno institucija Bosne i Hercegovine. Pored toga, Ustavni sud ima nadležnost da odluči o tome da li je odredba ustava ili zakona u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. U oba slučaja, spor može pokrenuti samo određen krug ovlaštenih pokretača.^[91]

- ▶ *Apelaciona jurisdikcija*

Propisano je da Ustavni sud ima apelacionu nadležnost za pitanja iz Ustava koja se pojave na osnovu presude bilo kog suda u BiH, što znači da je Ustavni sud najviša sudska instanca u odnosu na redovne sudove, čime se potvrđuje njegova uloga u smislu posebnog institucionalnog garanta zaštite prava i sloboda ustanovljenih Ustavom. Kada Ustavni sud utvrdi da je apelacija osnovana, sud može djelovati kao sud pune jurisdikcije, odnosno, odlučiti u meritumu ili može ukinuti presudu i slučaj vratiti sudu ponovni postupak. Sud čija je presuda ukinuta, dužan je da u hitnom

[90] Više informacija dostupno na sajtu Ustavnog suda BiH: <http://www.ccbh.ba/o-sudu/nadleznosti/?title=uvod>

[91] To su član Predsjedništva BiH, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući ili njegov zamjenik bilo kog doma Parlamentarne skupštine, jedna četvrtina članova/delegata bilo kog doma Parlamentarne skupštine ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma zakonodavnog organa jednog entiteta.

postupku donese drugu presudu, pri čemu je vezan pravnim shvatanjem Ustavnog suda o povredi Ustavom garantovanih prava i osnovnih sloboda podnosioca/teljke apelacije.^[92]

► *Prosljeđivanje pitanja od drugih sudova*

Ustavni sud je nadležan u pitanjima koja mu je prosljedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga je li zakon, od čijeg važenja njegova odluka zavisi, kompatibilan s Ustavom, s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima ili sa zakonima BiH ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog opšteg pravila međunarodnog javnog prava. Sud može podržati zakon ili ga proglašiti nevažećim.

► *Deblokada Parlamentarne skupštine*

Nadležnost Ustavnog suda u slučaju „blokade“ Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH o pitanju od vitalnog interesa predstavlja atipičan vid aktivnosti ustavnosudske instance, jer se na ovaj način uspostavlja „bliski kontakt“ između ustavnosudske i zakonodavne vlasti. Ustavni sud rješava spor u kojem je predložena odluka Parlamentarne skupštine, po mišljenju većine delegata jednog od konstitutivnih naroda, destruktivna za vitalni nacionalni interes, a pri tome su u Domu naroda iscrpljena sva parlamentarna sredstva za rješavanja ovog pitanja.

Sud Bosne i Hercegovine

Nadležnost Suda Bosne i Hercegovine^[93] mijenjana je tokom godina, a trenutno sud ima:

► *Krivičnu nadležnost*

- 1) Sud je nadležan za krivična djela utvrđena Krivičnim zakonom BiH i drugim zakonima Bosne i Hercegovine.
- 2) Sud je nadležan za krivična djela utvrđena zakonima Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta kada ta krivična djela:
 - a) ugrožavaju suverenitet, teritorijalni integritet, političku nezavisnost,

[92] Apelanti/kinje koji smatraju da su im presudom ili drugom odlukom bilo kog suda povrijeđena prava imaju pravo podnošenja apelacije nakon iscrpljivanja svih entitetskih pravnih lijekova, pri čemu Ustavni sud uzima u obzir i efikasnost mogućih lijekova.

[93] Više informacija dostupno na sajtu Suda Bosne i Hercegovine: <http://www.sudbih.gov.ba/>

nacionalnu sigurnost i međunarodni subjektivitet BiH; b) mogu imati ozbiljne reperkusije ili štetne posljedice na privredu BiH ili mogu izazvati druge štetne posljedice za BiH ili mogu izazvati ozbiljnu ekonomsku štetu ili druge štetne posljedice izvan teritorije datog entiteta ili Brčko distrikta.

- 3) (3) U nadležnosti suda je također da: a) zauzima konačan i pravno obavezujući stav u vezi s provođenjem zakona Bosne i Hercegovine i međunarodnih ugovora na zahtjev bilo kojeg suda entiteta ili bilo kojeg suda Brčko distrikta kome je povjereno provođenje zakona BiH; b) Sud je također nadležan za donošenje praktičnih uputstava za primjenu krivičnog materijalnog prava BiH iz nadležnosti Suda u vezi s krivičnim djelima genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i kršenje zakona i običaja rata, te pojedinačnom krivičnom odgovornošću u vezi s ovim djelima, po službenoj dužnosti ili na zahtjev bilo kog entitetskog suda ili suda distrikta Brčko; c) odlučuje o pitanjima koja se tiču provođenja međunarodnih i međuentitetskih krivičnih propisa, uključujući i odnose s Interpolom i drugim međunarodnim policijskim organima, kao što su transfer osuđenog lica, izručenje i predaja lica, koje druga država, odnosno međunarodni sud ili tribunal zahtijevaju od bilo kog organa na području BiH; d) rješava sukob nadležnosti između sudova entiteta, između sudova entiteta i Suda Brčko distrikta, te između Suda i bilo kog drugog suda; e) odlučuje o ponavljanju krivičnog postupka za krivična djela predviđena zakonima države Bosne i Hercegovine.

► *Upravnu nadležnost*

- 1) Sud je nadležan da odlučuje po tužbama protiv konačnih upravnih akata, odnosno kada se radi o šutnji administracije, institucija BiH i njenih organa, javnih agencija, javnih korporacija, institucija distrikta Brčko i drugih organizacija utvrđenih zakonom države Bosne i Hercegovine, donijetih u vršenju javnih ovlaštenja.
- 2) Sud je naročito nadležan da: a) ocjenjuje zakonitost pojedinačnih i opštih izvršnih upravnih akata donijetih na osnovu državnog zakona, pri vršenju javnih dužnosti organa vlasti BiH, za koje zakonom nije predviđeno sudsko ispitivanje; b) rješava imovinske sporove između države i entiteta, između države i distrikta Brčko, između entiteta, između entiteta i distrikta Brčko i između institucija BiH koje su povezane sa vršenjem javnih ovlaštenja; c) rješava sukob nadležnosti između sudova iz entiteta, sudova entiteta i sudova Brčko distrikta, te između Suda Bosne i Hercegovine i bilo kojeg drugog suda; d) odlučuje o ponavljanju postupka u sporovima iz stava (1) i stava (2) tač. a) i b).

► *Apelaciona nadležnost*

- 1) Sud je nadležan da odlučuje po: a) žalbama protiv presuda ili odluka koje donese Krivično odjeljenje ovog suda; b) žalbama protiv presuda ili odluka koje donese Upravno odjeljenje ovog suda; c) vanrednim pravnim lijekovima protiv pravosnažnih odluka koje su donijela odjeljenja suda osim zahtjeva za ponavljanje postupka.
- 2) Sud je također nadležan i za: a) rješavanje po prigovorima koji se odnose na kršenje izbornog zakona i dodatnih propisa i uputstava koje donosi Centralna izborna komisija BiH; b) rješavanje u svim drugim predmetima kada je to predviđeno zakonom BiH.

Vrhovni sud Federacije BiH

Vrhovni sud FBiH je najviši žalbeni sud u Federaciji BiH^[94] i nadležan je za područje cijele Federacije BiH. Vrhovni sud FBiH nadležan je: (1) da odlučuje o redovnim pravnim lijekovima protiv odluka kantonalnih sudova, ako je to zakonom određeno; (2) da odlučuje o vanrednim pravnim lijekovima protiv pravosnažnih odluka sudova kada je to zakonom određeno; (3) da odlučuje o pravnim lijekovima protiv odluka svojih vijeća, ako zakonom nije drugačije određeno; (4) da rješava sukobe nadležnosti između kantonalnih i opštinskih sudova sa područja različitih kantona, ako zakonom nije drugačije određeno i (5) da odlučuje o prenošenju mjesne nadležnosti sa jednog suda na drugi sud kada je to određeno zakonom i da obavlja druge poslove utvrđene zakonom osim onih iz nadležnosti Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine.

Vrhovni sud FBiH može imati i izvorne nadležnosti ako su utvrđene federalnim zakonima. Sudska odjeljenja Vrhovnog suda FBiH su sljedeća: krivično odjeljenje, građansko odjeljenje, upravno odjeljenje i odjeljenje za praćenje i proučavanje sudske prakse.

Vrhovni sud RS-a

Vrhovni sud Republike Srpske je najviši sud u RS-u i stvarno je nadležan da odlučuje:^[95] (1) o redovnim pravnim lijekovima protiv odluka okružnih sudova, ako je to zakonom određeno; (2) o vanrednim pravnim lijekovima protiv pravosnažnih odluka sudova kada je to zakonom određeno; (3) o pravnim lijekovima protiv odluka

[94] Više informacija dostupno je na sajtu Vrhovnog suda FBiH: <https://vsud-fbih.pravosudje.ba/>

[95] Više informacija dostupno je na sajtu Vrhovnog suda RS-a: <https://vsud-rs.pravosudje.ba/>

svojih veća ako zakonom nije drugačije određeno; (4) zauzima načelne stavove radi usaglašavanja sudske prakse o pitanjima za koja ocijeni da su od značaja za jedinstvenu primjenu zakona u Republici Srpskoj; (5) rješava sukobe nadležnosti između sudova ako zakonom nije drugačije određeno; (6) odlučuje o prenošenju mjesne nadležnosti s jednog suda na drugi sud kada je to određeno zakonom i (7) razmatra aktuelna pitanja sudske prakse, analizira potrebe za stručnim usavršavanjem sudija, stručnih saradnika i viši stručnih saradnika i obavlja druge poslove određene zakonom.

Vrhovni sud RS-a ima četiri odjeljenja: krivično, građansko, upravno i odjeljenje sudske prakse.

Apelacioni sud Brčko distrikta

Apelacioni sud Brčko distrikta BiH nadležan je za teritoriju opštine Brčko i stvarno je nadležan da odlučuje o:^[96] (1) redovnim pravnim lijekovima izjavljenim na odluke osnovnog suda; (2) vanrednim pravnim lijekovima izjavljenim na pravosnažne sudske odluke; (3) da li je bilo koji zakon Brčko distrikta, podzakonski akt ili bilo koji drugi pravni akt bilo koje institucije Brčko distrikta u skladu sa Statutom, (4) da li je bilo koji podzakonski akt Brčko distrikta ili bilo koji drugi pravni akt bilo koje institucije Brčko distrikta u skladu sa zakonom Brčko distrikta; (5) o sukobu nadležnosti između sudova Brčko distrikta i drugih institucija Brčko distrikta ili između institucija Brčko distrikta.

Sudsko odjeljenje Apelacionog suda Brčko distrikta ima četiri odjeljenja: krivično-prekršajno odjeljenje; građansko-privredno i upravno odjeljenje; statutarne odjeljenje i odjeljenje za sudsku praksu.

[96] Više informacija o Apelacionom sudu Brčko distrikta dostupno na: <https://apsud-brckodistriktbih.pravosudje.ba/>

AIRE centar

AIRE (Advice on Individual Rights in Europe) centar je specijalizirana nevladina organizacija koja promovira primjenu evropskog prava i pruža podršku žrtvama povreda ljudskih prava. Njegov tim međunarodnih pravnika pruža stručnu pomoć i praktične savjete o pravnim standardima Evropske unije i Vijeća Evrope. AIRE centar ima bogato iskustvo u postupcima pred Evropskim sudom za ljudska prava i do sada je učestvovao u raspravama u više od 150 predmeta.

AIRE centar je tokom poslednjih 20 godina izgradio neprevaziđeni ugled na Zapadnom Balkanu, u kojem saraduje sa pravosudnim sistemima ovog regiona na svim nivoima. Blisko saraduje sa ministarstvima pravde, centrima za obuku nosilaca pravosudnih funkcija i ustavnim i vrhovnim sudovima na sprovođenju, podršci i pomoći dugoročnom razvoju vladavine prava i reformskim projektima. AIRE centar takođe saraduje sa NVO sektorom širom regiona na podsticanju pravnih reformi i poštovanja osnovnih prava. Njegov se rad od samog početka temelji na nastojanju da osigura da svi mogu praktično i djelotvorno ostvarivati svoja zakonska prava. To u praksi podrazumijeva unaprijeđenje i olakšavanje valjane primjene Evropske konvencije o ljudskim pravima, podršku procesu evropskih integracija putem jačanja vladavine prava i punog priznanja ljudskih prava, kao i podsticanje regionalne saradnje među sudijama i pravnim stručnjacima širom regiona.